

A. ŠARČEVIĆ

SLOBODNO DJELO ČOVJEKA KAO BIT ISTINE U FILOZOFIJI

φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ
Priroda voli da se prikriva

Heraklit, Fragment 123

Filozofija je u biti zbilje. Ona je na djelu.

Čovjek nosi u sebi svoju vlastitu bit. Bit čovjeka je ono, po čemu on jeste, ono što jeste: čovjek. To je ono, što svojim pokretom izvlači iz krila cjeline zbilje, samoga bitka, sve njegove izvore, sve njegove bitne rijeke života, sve njegove promjene, svu polifoniju protivrječnosti, sve njegove duboke, mukle i nevidljive harmonije, svu njegovu osebujuću beskrajnu muziku izvornoga života.

Jer: čovjek je jedino biće, koje svojom biti otkriva, licem u lice, beskrajne slojeve promjena same zbilje, bitka: njegov duboki nemir i zakoniti ritam, sklad protivrječnosti, njegove oluje i munje rađanja, njegova uspinjanja i raspinjanja, njegova bitna uvijanja u samoga sebe — njegove modelacije, kretanja prema uvijek novom obzorju, prema novim, još — ne — nastalim njegovim skrovitim dubinama.

Bit čovjeka sabira se u otkrivanju same zbilje, samoga bitka.

Ali: otkrivanje nije, zacijelo, neki mirni, ravnodušni pokret, pogled i crtež kontemplacije. Ono nije samo u sjeni i crtežu misli izolirane, otudjene svijesti. Otkrivanje nije, dakako, samo u krilu fantazije, ili pak moralne i umjetničke modelacije. Ono nije samo ni u tehničkom i ekonomskom prisvajanju, prizoru svijeta.

Otkrivanje biti zbilje je univerzalno. Ono obuhvaća život čovjeka u svim njegovim povijesnim oblicima: u tehničkim, političkim, umjetničkim, filozofskim. Ono je bit svih tih neiscrpnih i svojevrstnih oblika, jer ona živi na svim njihovim nemirnim u povijesti ka budućnosti usmjerenim dubinama i površinama, uvija se u njima, grči se, uspinje se — u sebe. Samo u svojim modusima ona jest: sama je causa sui, sama se pokreće, treperi, prelazi, produbljuje se — uranja u svoje sve dublje i neiscrpne slojeve,

Bit čovjeka je dakle bitna — univerzalna.

U svojoj biti čovjek otkriva: prisvaja, odražava, modelira, upija u sebe samu bit zbilje. No u otkrivanju biti zbilje, čovjek sam sebe otkriva u neiscrpnom bogastvu svojih modulacija, nalazi sebe, svoj vlastiti bitak, koji se ne javlja u regionima iluzija, zabluda i halucinacija, opijenosti i tuposti, u ukočenosti svojih moći afirmacije, u onome, što je zakleto prošlosti, što nije bit.

Čovjek je u biti svojoj prisvajanje biti same zbilje. On je uvijek okrenut prema onomu, što nadolazi iz budućnosti, što se talasa, što podrhtava u svojem novom sjaju života. Prisvajanje biti zbilje jest drama života čovjeka, u kojoj on oblikuje sebe — sebe kao tehničko i ekonomsko biće, kao političko i socijalno biće, kao moralno, religiozno, umjetničko, filozofsko biće.

No čovjek u svojoj biti nije samo tehničko, političko, umjetničko ili filozofijsko biće.

U prisvajanju biti zbilje čovjek se povezuje sa samom svojom vlastitom biti, spaja sve svoje neiscrpane linije vremenitosti, u kojoj prošlost nije prošla, a budućnost s onu stranu sadašnjosti.

Zbilja čovjeka jeste ono, što on otkrije, što on svojim materijalnim korijenjem prisvoji i modelira, što svlada, osvoji od jezovite tame same zbilje. U toj očovječenoj zbilji i njegova misao, njegova vizija biti zbilje postaje zbiljska: ne odvodi čovjeka izvan, s onu stranu njegovih zbiljskih modelacija.

Bit čovjeka jeste njegovo prisvajanje, njegovo univerzalno djelo, jeste njegova praksa. Čovjek je *ζωή πρακτική*.

Zbilja čoveka data je samo u djelu čovjeka kao povijesnog bitka. Tu je, eto, povijest čovjekova i njegova filozofija. Tu je i njegova spoznaja, koja se nije nadvila nad zaključenost života zbilje, nad ponor prošlosti, koja se nije zamotala u pokrivač starog, još postojećeg, u kult *factum esse*. Spoznaja se pita za fieri, za ono, što postaje. Otuda se ona pita ujedno i za *futurum esse*, za ono, što je buduće.

Jer: nije ono, što je nastalo, izvor koji čini život vrijednim življenja. Ono je još samo ravnodušna bezmjernost, koja uspavljuje one koji su napušteni od biti, koji su ontički umorni, mrtvi i iscrpljeni. Ona je samo zaklon za sve diferentne oblike meta — fizike, koja je vremenitost vremena substituirala sa jednim njenim izoliranim modusom, sa prošlošću i pukom sadašnjicom. Ona zna samo za *factum esse*.

Filozofija koja ne živi, koja svojim materijalnim korijenjem ne uranja u bit, u povijesno vrijeme zbilje: u ono, po čemu čovjek jeste kod smoga sebe, — ta filozofija je osudjena na smrt, na krizu očajanja, na „pozitivizam“. Ona je izbačena iz svojeg vlastitog elementa, iz biti. Ona zato gubi

svoje emfatičko ime, jer se kreće u metafizičkim nemirima, u pustinjama zbilje — u otudjenosti od bitne povijesti čovjeka.

Jer: bit filozofije jeste filozofija biti zbilje.

Filozofija — ako je ona ono, što u biti jest — nikada ne izostavlja povijesno vrijeme čovjeka. Zato je ona živa, sama se mijenja kao život, ponekad posrće, zapleće se sama u protivrječnosti, kreće se u pukotinama, guši se u praznome. Ali ona ovladava sobom, kada joj uspijeva da ovlada zbiljom čovjeka. Tada se rasplinu sve njene iluzije, jer tada ona bit zbilje izražava njenim vlastitim modelacijama života.

Ako filozofija promaši bit zbilje — a time zacijelo i samu bit čovjeka — ona će nužno promašiti svoju vlastitu bit. Tada je ona sposobna samo za opisivanje, za kontempliranje, za imitiranje. Zato ona tu ne mjeri samu bit zbilje, ono što sabira u sebi sve izvorne promjene, sve živo, sve slojeve modelacije zbilje, ne mjeri ono, što iz već nastalog nastaje.

Tada, međjutim, filozofija ne mjeri ni samu sebe svojim vlastitim mjerilom.

Bit filozofije nije opisivanje iz njene kristalne arhitektonike smirenog, iz statuiranog, iz horizonta još opstojecjeg. Jer ona tada nije u rodnom kraju, ne radja se, ne slijeva se, ne stremi, ne prožima bit zbilje — ne pokreće je, ne mijenja je. Mijenjanje filozofije nije ujedno i na svoj vlastiti način mijenjanje zbilje — nije u bitnoj povijesti čovjeka.

Filozofija bez svoje biti jeste iskra bez kremenja. To je biljka bez svojeg korijenja. Tada ona, dakle, ne mijenja svijet, već ga nemoćno, u tjeskobnom čekanju, samo obrubljuje: opisuje, registrira, interpretira. Filozofija se tada svodi na jednu arabesku zbilje. Jer nije u biti povijesti čovjeka, nije kod sebe: ona se sama oplakuje ili lebdi na raširenim krilima nebitnog, otudjenog i iluzornog.

To su oblici filozofije, koji od prolaza žive. Ali čovjek u svojoj bitnoj filozofiji pita za bit zbilje. Bit zbilje zacijelo se ne iscrpljuje u onome, što je bilo, niti u onome, što je sada prisutno, što samo traje, a niti u udaljenoj, onostranoj budućnosti. Jer bit zbilje sabira u sebi samu zbilju, neprestano je otkriva i zaobljava. Ona je ono, što postaje, što plete sve izrazitije i punije čvorove zbilje, što modeliranje svih novih slojeva modelira.

Bit zbilje, naime, sama je sebi izvor. Ona je sama sebi bitna, sama sebi bitak.

No bit čovjeka jest prisvajanje, otkrivanje, proizvodnja biti zbilje. Otuda: bit čovjeka je bit zbilje na djelu.

Filozofija pak — koja se tako pita — ne zna za factum esse, ne zna za zaključenost, za prošlost, koja je robna kategorija (Waren Kategorie), kako veli Ernst Bloch, ona ne zna za umor, za „pozitivno“, za postavljeno, za positum esse, za staro, koje je ne—bitno, iscrpljeno, dosadno i ravnodušno. Filozofija se ne pita samo za još opstojeće, već za još ne—opstojeće (E. Bloch), a što je nužno.

Filozofija je u biti zbilje, ako je na djelu.

I misao je u fieri zbilje. Jer i ona ruši još—opstojeće, intendirá ka novome, koje je futurum esse. Ona je u toku, u biti zbilje. Ona je ono, što jest, samo kao čovjekova volja za savladavanjem biti zbilje — njenim prisvajanjem, kao svoje vlastite biti. Bit čovjeka jeste proizvodnja biti zbilje. I misao zacijelo tu ima svoj izvor.

Čovjek koji ne otkriva zbilju — koja je neiscrpna polifonija oblika i slojeva modelacije, koji se jedan s drugim slivaju i prelivanju — koji ne otkriva ništa, ne prisvaja ništa i ne želi ništa, sam je ništa: nije čovjek.

Samo u svojem univerzalnom djelu čovjek jest. Samo u njemu on je u rodnom kraju: u biti. Jer: bit zbilja nije samo po sebi data, poklonjena. Nju samo čovjek — kao jedno biće te biti — otkriva, proizvodi.

Bit zbilje je u biti čovjeka, u njegovom povijesnom djelu, kod sebe — kao što je bit čovjeka u biti zbilje kod sebe same. To nisu dakle dvije obale zbilje, koje žive jedna pored druge, nespojive. One se u svojoj neiscrpoj razlici slažu, prožimaju i slivaju.

Prema tome, prisvajanje biti zbilje jest bit čovjeka, u kojoj on uvlači u sebe, savladava, zaobljava izvore same zbilje: i transformira ih u vlastite izvore života — u povijest.

Zacijelo: svojom biti čovjek je bitno u samoj neiscrpoj, beskrajnoj biti zbilje.

U svojoj biti, u povijesnom djelu čovjek živi bit, živi beskrajnu promjenu zbilje, kao svoju vlastitu promjenu. Jer: to je svijet, koji je postao čovjekov, njegov, jasan i proziran, njegova bit — njegovo djelo.

Zato: čovjek je u svojoj biti samo na djelu.

Reklo bi se, u njemu on postaje u istini samoga sebe, suvremen. Jer: ako je bit zbilje svaki dan nova, onda je i djelo, bit čovjeka svaki dan nova. Ona je otvorena uvijek prema onome, što predstoji, prema novome, prema futurum esse. Otuda ona ne uništava, ne razara, ne usitnjava u prah i ništa ono, što je još—opstojeće. Naprotiv, ona ga samo posreduje, protiče kroz njega, oživljuje ga, jer mu otvara novo, perspektivu.

A u tome, zacijelo, čovjek jest, jer živi u svojoj biti, u svojem povijesnom vremenu, koje je nužno.

U svojoj biti čovjek se ne pita za ovaj ili onaj modus, biće zbilje. On pita za njenu bit. No ujedno: u povijesnom djelu čovjek se time ne pita samo za ovaj ili onaj modus svojeg života, ili pak za njihovu jednostavnu sumaciju, ne pita se izvorno za jedno svoje biće: ekonomsko, političko, moralno, religiozno, umjetničko, filozofsko, i t. d. Svoju bit on ne isrp-ljuje ni u jednom izoliranom biću.

Izvorna filozofija Marxa zna, da se bit čovjeka ne zat-pava u bilo koji svoj svojevrsni oblik. Ona je izvorna, nezamjenljiva, nezaustavljiva. Ona se ne usamljuje, ne zatvara se u jedan svoj modus, ne traži mir.

Jer: bit čovjeka je čovjek na djelu.

A čovjek je na djelu, ako je kao univerzalan, u svim svojim modusima života na djelu: ako je tu, sada usmjeren na još nenastalo, a koje je nužno, na realne mogućnosti, na futurum esse. Tako ujedno otkrivajući bit zbilje, čovjek otkriva svoju vlastitu bit. Otuda je u djelu čovjek kod sebe samoga.

U svojem djelu čovjek je παρουσία.

Sve, što je nužno u zbilji, u djelu čovjeka istupa, odje-lovluje se. Jer: u djelu čovjek na otvorenom, na pučini beskraj zbilje nije uzgubljen, usamljen, nije u zaboravu: On izvlači ono, što je bitno, što je nužno: što se mijenja.

Zato: na djelu čovjek nužno mijenjanje zbilje otkriva kao njenu bit, pa nju prisvaja, proizvodi na bitan način. Jer: u mijenjanju zbilje otkriva se, zacijelo, sama zbilja mijenjanja. I tako — u mijenjanju — čovjek živi u svojoj vlastitoj biti, u svojoj cjelovitosti.

Filozofija — ako ne želi samo da presipa ustajale rijeke zbilje — izvorno se pita za to mijenjanje, koje je izvor svih svojevrsnih modelacija čovjeka, izvor njegovih patnji i stradanja, i njegovih uživanja. Samo kao filozofija mijenjanja — a nju tako inaugurira Marx — ona prelazi preko nastalog u još — ne — nastalo, u buduće. Jer: sve što je samo prisutno, što je ustajalo, to je factum esse, to je stvar, mrtvo, to je u biti dotrajalo, gnjilo.

Zato je filozofija na nivaeu same sebe, ako je na nivaeu biti povijesna čovjeka, ako je u njegovom zavičajju. Zavičaj znači: biti kod sebe samog, sabrati se u svim svojim neiscrpnim polifonijskim modelacijama. Jer: tu čovjek nije samo u blizini biti zbilje, nije samo njen čuvar. On je njen vladar.

U djelu bit zbilje postaje bit povijesti čovjeka. Zašto?

U djelu je bit bitna: otvorena prema svojim novim realnim mogućnostima, prema neiscrpnim modelacijama zbilje, otvorena je, dakle, prema sebi samoj. Ona je život, koji sebe proizvodi, koji se nada, koji se očekuje, koji se sam

modelira, gradi: u sve svoje dubine i sve svoje visine. U vlastitom uspinjanju bit se sama savladava.

Jer: u biti povijesna čovjeka sva zbilja oživljuje, sve se otvara i nudi: i kamenje oživljuje, penje se, opire se, tka zbilju čovjekove povijesti, sve, i zvijezde napuštaju samoću svojih ledenih i sunčanih vrhunaca, svoju udaljenost, otvaraju se čovjeku — i kupaju se u svojoj bitnoj otvorenosti.

Danas, međutim, neiscrpno bogatstvo zbilje uzima povijesni čovjek, klasa koja je prevladavanje svih klasa, svih oblika samootudjenja čovjeka. Sa njim počinje izvorno djelo čovjeka: njegova bitna povijest. Filozofija Marxa izvire iz same biti povijesna čovjeka. Utoliko ona, mislim, postaje bitna čovjeku: postaje filozofija biti, mijenjanja zbilje, pa je zato u moći da pomjera stijene zbilje, ono još opstojeće, ono što je sebe zaključilo, što je sebe definiralo, što je postalo res finita.

U mijenjanju zbilje filozofija je u svojoj biti: na djelu.

Filozofija Marxa inaugurira čovjeka, koji nije samo čuvar bitka — kako misli M. Heidegger — već njen vladar. Otudjena filozofija prikriva, zaklanja čovjeka kao čovjeka, njegovu bit — a time i samu bit zbilje — iza već podignutih, gotovih kamenih blokova zbilje, iza još opstojećeg: iza svijeta čistih, vječitih, savršenih, nepromjenljivih ideja (*ιδέα*, *εἶδος*) Platona, iza čiste forme, pokretača (*πρωτον κινουόν*), koji je nepokretan, i koji je kasnije postao *actus purus*, koji je i kod samoga Aristotela nužno bio duh, *νοῦς*, čista misao, misao koja misli samu sebe, *νόησις νοήσεως*, iza Descartesovog *me cogitare*, *res cogitans*: „Ac proinde haec cognitio: ego cogito, ergo sum, est omnium prima et certissima” (Princ. philos. I. 7); iza Spinozine nepromjenljive prirode, supstancije, jer: „per substantiam intelligo id, quod in se est et per se concipitur hoc est id, cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat” (Etika, 81), supstancija je infinita, ona je natura naturans, koja proizvodi i mijenja sve svoje moduse, a da se sama ne mijenja; bit se skriva i iza Leibnitzovih monada i prestabilirane harmonije, iza Kantovih transcendentálnih modelacija svijesti, iza Hegelove „ideje o sebi i za sebe”, koja je sama sebi bit, i sve ono, što njoj nije primjereno samo je „gnjila egzistencija”.

Izvorna filozofija se pita za bitne promjene, za promjene, koje se i same mijenjaju. Ona se pita za materiu, koja je *οὐσία πως*, koja nije samo mogućnost, *δύναμις*, koja nije samo *αειδὲς καὶ ἀμορφον*, ali je imanentna svim stvarima: *ἢ μὲν γὰρ ὅλη οὐ χωριστὴ τῶν πραγμάτων*, veli Grk Aristotel (Met. IV, 7, 214_a, 13). Ona se pita za materiu koja je mater svega, iz koje se sve radja, sve materijalizira, kristalizira. Substratum svih stvari jest, prema Aristotelu, *materia*,

ὄλη, ὑποκείμενον, τὸ ἐξ οὗ, koja je ne samo materia prima, ὄλη πρώτη, koja nema sama za sebe postojanja, već i materia secunda, ὄλη ἐσχάτη, modelirana materia.

Samo filozofija Marxa ne misli, da je materiji njena bit, οὐσία, data samo u mogućnosti, kao δύναμις, da je oblik, εἶδος, μορφή, ono što oblikuje zbilju same materije. Materija je sama sebi causa sui, ono, što je Aristotel nazvao: το ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως.

U filozofiji Marxa, koja je u samome prisvajanju biti zbilje, izvorno se počinje misliti ono, što su filozofi Grka nazvali τὸ τί ἦν εἶναι. Ona se iz povijesne biti čovjeka pita za bit svih neiscrpnih bića zbilje, za ono, što ih omogućuje onim, što jesu. Ona se pita, dakle, za neprikinuti drhtaj života, mijenjanja svih bića, za ono što omogućuje sve neiscrpane promjene, pita se za materiu, za mater svih polifonijskih oblika života.

Tako je izvorna filozofija sabrala u sebi sve svoje pojedine, izolirane, partikularne, ustajale tokove, pročistila ih, otkrila u njima nabore života, sve što je bilo prikriveno u mulju još—opstojećeg, u otudjenom, što je bilo utajeno, skriveno. Zato je izvorna, mater — ijalistička filozofija pronašla nekoliko velikih skica biti cijele zbilje, koje je prikrrio pokrov otudjenja.

Jer: ona tek otkriva Heraklita i Aristotela, Spinozu i Hegela. Ona otkriva izvornu bit povijesnog čovjeka — i njegovu filozofijsku skicu, modelaciju, misaoni portret, odraz. Svi ti, dakako, portreti u filozofiji Marxa, očišćeni od svojih nužnih i velikih mrlja zablude i otudjenja, sjaje u svojem bitnom svijetlu.

No ako je filozofija izvorna, tada ona živi na izvorima povijesnog bitka čovjeka, u punoći njegovih obrisa. Izvor povijesnog života čovjeka, njegove zbilje, jeste univerzalno, bitno djelo čovjeka, u kojemu se prisvaja sama bit zbilje.

U povijesnom djelu čovjeka bit zbilje pretvara se u zbilju biti; u najpuniji doživljaj mjere, najčistiji, najzreliji, najbitniji. Čovjekovo povijesno biće je svojim djelom tako uprto u nove linije novog obzorja, „fronta“ — kako kaže Ernst Bloch — da je uvijek kod sebe.

Novo obzorje je novo rođenje — novi povijesni čovjek. A samo novi čovjek je u biti čovjek.

Zacijelo, u bitnom povijesnom djelu čovjek je svojevrstni oblik, biće same zbilje: u njemu se bit, promjena, protjezanje zbilje otkriva, sabira — odjelovljuje.

Čovjek je jedino biće zbilje, u kojemu se otkrivaju sva njena bića — i njihova bit. I zato sada možemo reći: povijesno djelo čovjeka je svugdje, u svim njegovim oblicima: u poeziji, muzici, slikarstvu, filozofiji, moralu, tehnici. Bit čovjeka je polifonijska i neiscrpana. Ona je tamo, gdje se pomalaju

novi, još-ne-nastali oblici zbilje, iza rubova, iza zidina još opstojećeg. Ona je neprekinuto zbijanje, prisvajanje biti zbilje — organiziranje svojeg vlastitog, bitnog, povijesnog bitka: njegovo kristaliziranje, beskrajno stiliziranje, u kojem se bit čovjeka još bitnije zacrtava, produbljuje, obuhvata.

Zato bi se moglo reći: u svojem integralnom djelu sam čovjek izvire u izvorima zbilje, ili: postaje izvoran čovjek.

Ako su izvori, zacijelo, izvori novih bića same zbilje, tada je filozofija — koja u novome materijalizmu Marxa izvire iz same biti povijesnog bitka čovjeka — korijenita, izvorna. Ona je živa.

I sama misao — koju je pred povijest čovjeka tako otudjila od zbilje čovjeka, tako izopačila, zamaglila, tako prikrila, da je izvornoj, povijesnoj filozofiji bitno da joj ocrtava prave izvore — nije nešto ne-bitno, nije nešto i-materijalno. Ona nije, kao kod Spinoze, *res cogitans*, misao koja samo sebe misli, koja je uzrok sebi, u kojoj je istina, *veritas convenientia ideae cum suo ideato*, u kojoj je ona norma *sui et falsi*. Misao spoznaje ono, što je nužno, bit koja se ne mijenja: „*De natura rationis non est res ut contingentes, sed ut necessarias contemplari*“. Ona otkriva zbilju *sub specie aeternitatis*, dakle, u horizontu onoga, što je bilo, u bilosti.

Zato je misao usamljena. Ona nije u moći, da mijenja, da prisvaja bit zbilje. Misao odijeljena od biti povijesnog čovjeka, od njegovog integralnog djela, nije sama u samoj sebi, u vlastitoj biti. Jer: bit misli je utkana u samu bit čovjeka, u prisvajanje biti zbilje, utkana je u njegovu organizaciju, u njegovu polifonijsku povijesnu modelaciju.

Novi materijalizam Marxa misli, da je čovjek samo svojom biti povezan sa biti zbilje. A to znači: bit zbilje je u biti čovjeka povezana sama sa sobom.

Zato i misao konstituirala svoju bit u čovjeku. A bit čovjeka je njegovo bitno djelo: njegov proizvodni život: „život, koji proizvodi život“ (K. Marx, *Rani radovi*, S. 202). No njegovo djelo nije slijepo, nije tupo, nije automatsko. Ono je prozračno, otvoreno, svijesno djelo. Jer: „Čovjek čini svoju životnu djelatnost predmetom svoga htijenja i svoje svijesti. On ima svijesnu životnu djelatnost. Svijesna životna djelatnost (podvukao A. Š.) razlikuje čovjeka neposredno od životinjske životne djelatnosti. On je upravo samo na taj način generičko biće. Ili je samo svijesno biće, t. j. njegov vlastiti život mu je predmet upravo zato, jer je generičko biće“ (K. Marx, *Ibid.*, S. 203).

Misao, zacijelo, izvire u povijesnom djelu čovjeka. Tu ona raste, odražava, prisvaja bit zbilje. Tu neiscrpní odnosi samih biti zbilje dopiru do svoje prozračnosti, do svoje otvorenosti — do svoje istine. Jer: u djelu je misao bitna, jer tu ona podiže djelo svoje biti: istinu.

U izvornome djelu istina jest.

Zato za novi materijalizam istina nije samo iskustvo subjekta, izoliranog, usamljenog. Ona nije u transcendentnom subjektivitetu, kao što misle Kant i Husserl, nije u i-racionalnom subjektivitetu i volji za moć, kao što misle Kierkegaard, Nietzsche i Bergson. Nije ona, zacijelo ni put ideje o sebi i za sebe, u njenoj posredovanoj neposrednosti, kao što misli Hegel. Ali ona nije ni u onoj neposrednoj, matematičkoj jasnosti spoznaje, naime: *Omne illud verum est, quod clare et distincte percipitur*, kako misle Descartes i Spinoza.

Dakle: istina nije samo *adequatio rei et intellectus*. Jer to nije bit istine.

Bit istine jest u društvenem djelu. Ona je u onoj zbilji, u kojoj čovjek u istini djeluje, u kojoj proizvodi po neiscrpoj biti zbilje, po mjeri, po zakonu svih bića zbilje. Ona je u zbilji, u kojoj čovjek „znade svagdje dati predmetu inherentnu mjeru“ (K. Marx, Rani radovi, S.203).

Istina je u djelu otvaranje nove biti zbilje. Ona je u povijesnom djelu čovjeka zakleta onome, što je nužno — i koje nužno prisvaja, nadvladava. Tako je istina na djelu prisvajanje još ne—nastalog, koje je nužno.

Prema tome: istina ima svoju mjeru, svoju bit, u univerzalnom, slobodnom djelu čovjeka.

Time istina prestaje biti subjektivizam i objektivizam.

Jer: samo u djelu je bitni život čovjeka — i njegova istina. U njemu se priroda pojavljuje kao čovjekovo djelo i kao njegova zbilja. „Predmet rada je stoga opredmećenje čovjekova generičkog života: time što se on ne udvostručuje samo intelektualno, kao u svijesti, nego djelatno, zbiljski, i stoga sebe sama promatra u svijetu, koji je sam stvorio. Time što otudjeni rad čovjeku istrže predmet njegove proizvodnje, istrže mu njegov generički život, njegovu zbiljsku generičku predmetnost pred životinjom u štetu time, što mu je oduzeto njegovo anorgansko tijelo, priroda“ (K. Marx, *Ibid.*, S. 203).

Čovjek samo u djelu prisvaja zbilju, ovladava njome. Tu je bit zbilje otkrivena, to jest: ona je u istini.

Zato odvojiti istinu od čovjekovog povijesnog djela — u kojem ona jest — znači: odvojiti istinu od sebe same, pretvoriti je u pojavu sebe.

Marx je tu još nov, izvoran. Njegove su misli jasne i *condito sine qua non* za bitno, suvremeno filozofiranje. On veli: „Ukoliko stoga svagdje u društvu predmetna zbilja s jedne strane postaje čovjeku zbilja ljudskih bitnih snaga, ljudska zbilja, a stoga i zbilja njegovih vlastitih bitnih snaga, postaju svi predmeti opredmećenje njega samog, predmeti koji potvrđuju i opredmećuju njegovu individualnost, njegovi predmeti, t. j. predmet postaje on sam. Kako oni postaju njegovim predmetima, to zavisi od prirode predmeta i od prirode

njoj odgovarajuće bitne snage; jer upravo odredjenost toga odnosa čini poseban, zbiljski način potvrđivanja. Jedan predmet postaje oku drukčiji nego uhu i predmet oka jest drugačiji nego predmet uha. Svojevrsnost svake bitne snage upravo je njena svojevrsna bit, dakle i svojevrsan način njenog opredmećenja, njenog predmetnog, zbiljskog živog bića. Stoga se čovjek u predmetnom svijetu potvrđuje ne samo u mišljenju, nego sa svim čulima“ (K. Marx, *Ibid.*, S. 232).

Dakle, neiscrpna bit zbilje otkriva se samo u biti povijesnog djela čovjeka, u kojoj ona jest istina, koja pak sabira u sebi sve bitne promjene same zbilje.

U čovjekovom djelu bit istine pretvara se u istinu biti zbilje. Istina je bitno pitanje bitnog čovjekovog djela. Biti u zaboravu toga znači: biti u zaboravu one suvremene povijesti, iz koje je Marx i njegova filozofija postala zbiljska.

U bitnom djelu čovjek je u moći da misli samu zbilju, da je razumije u njenom *con — cretum*. Otuda je u moći da i samu misao misli kao jedan svojevrsni odnos materije prema samoj sebi.

A ako se u svojem djelu čovjek afirmira kao zbiljsko biće, tada se on u njemu ujedno subjektivira — i objektivira. U djelu on sebe oblikuje kao objektivni subjektivitet — i kao subjektivni objektivitet, proizvodi se kao čovjek.

Jer: „Tek pomoću predmetno razvijenog bogatstva ljudskog bića djelomično se tek izgrađuju, a djelimično tek proizvode: bogatstvo subjektivne ljudske čulnosti, muzikalno uho, oko za ljepotu oblika, ukratko, čula sposobna za ljudske užitke, čula, koja se potvrđuju kao ljudske bitne snage. Jer ne samo pet čula, nego i takozvana duhovna čula, praktična čula (volja, ljubav i t. d.), jednom riječi ljudsko čulo, ljudskost čula, postaje tek pomoću njegova predmeta, pomoću očovječene prirode“ (*Ibid.*, S. 233).

Otuda: u bitnome povijesnom djelu otkriva se, privija se, proizvodi se neiscrpna bit zbilje. Ona je tu, tu — bitak. Jer samo u bitnom djelu, kao tu — bitku, bit se oblikuje kao odnos subjekta i objekta. Naime: bit cijele zbilje u bitnome djelu, privijanju, pretvara se u bit samoga čovjeka, u odnos, mijenjanje subjekta i objekta, pretvara se u subjektiviranje objekta i objektiviranje subjekta.

U bitnome djelu bit zbiljskog svijeta pretvara se u povijesni *con — cretum*: u jedinstvo neiscrpne polifonije, raznolikosti odredjenja, oblika, zakona realiteta.

U djelu dakle i misao postaje *con — cretum*.

Novi materijalizam misli misao u *con — cretum*: u privijanju bitnoga, neiscrpnog obilja zakonitih linija, modelacija zbilje, njenih bujnih, „anticipirajućih mogućnosti“ (E. Bloch), a ne samo u kamenju zaključenog, u krovovima još—opstoje-

ćeg, u golotinji stijena nastalog svijeta, koji skriva ono još ne—zaključeno, ne—nastalo, koje je nužno.

Misao u con—cretumu je kod kuće, kod sebe. Odijeljena, otudjena od njega, ona je golo, usahlo stablo povijesti bez grana, lišća i plodova, bez svoje biti, koja joj omogućuje, da jasno i izvorno zacrta linije vizije bitka, one — kako veli E. Bloch — „velike jednostavnosti ili jednoga, što je nužno“.

Samo u con—cretumu, u otvorenosti povijesnog djela čovjeka prema moći i želji, da pronadje sebe, da dodje u svoj rodni kraj, da se afirmira u svojoj biti, u svojem totalitetu — samo u tom con—cretumu misao se uvlači u samu svoju bit, u svoje svojevršno djelo. I zato ne izgleda kao progonjena zvijer, koja traži pukotine u con—cretumu zbilje, u kojoj bi se sakrio izvor, svijet gdje nikakav život ne dopire.

Bit misli jeste njena svojevršna otvorenost prema neiscrpnoj biti samo zbilje. A bit zacijelo nije samo bilost kao kod Platona i Spinoze, na primjer, nije prošlost, nije ono, što se zatvorilo u ljušturu još—opstojećeg. Bit zbilje je otvaranje uvijek novih totalnih odnosa, zakona i oblika zbilje.

A samo čovjek prisvaja, otvara bit zbilje. To prisvajanje je njegova vlastita bit — povjesni bitak čovjeka, koji se nikada ne zastire svojom prolaznom pojavom.

Zato je u djelu povijesna čovjeka odnos subjekta i objekta ujedno odnos čovjeka prema biti cijele zbilje — a time i prema svojoj vlastitoj biti. Jer: onaj živi odnos subjekta i objekta je način, u kojem se čovjek o — zbiljuje, u kojem želi da prisvoji bit, da u njoj prisustvuje, da nju potvrdi kao svoju bit, kao svoj puni život — i kao istinu samoga sebe u kojoj on otkriva sebe samome sebi.

Zacijelo, utoliko istina čovjeku nije ne—bitna mjera. Ona je u njegovoj biti — u njegovoj povijesti, u kojoj je on u svijetlu vlastitoga sunca.

U istini djela čovjek podaruje zbilji ono, što je sam od nje prisvojio, otkrio: u objektiviranju sebe on ujedno subjektivira zbilju, daje njoj svoje mjere kao njene vlastite.

I zato samo u bitnome djelu — kako ga Marx misli — bit istine se pretvara u istinu biti zbilje. Jer samo u djelu čovjek dopijeva do biti zbilje, upija je u samoga sebe. Ta moć „dospijevanja“, ta moć o—zbiljenja, opredmećenja čovjeka jeste njegova bit. I sama zbilja postaje „predmetno ljudsko odnošenje prema sebi, prema čovjeku i obratno“ (Ibid., S. 232).

Novi materijalizam Marxa izvire. On zna da samo u povijesnom djelu čovjeka mijenjanje odnosa subjekta i objekta iscrpljuje se u njihovoj biti, u kojoj se ono afirmira kao bit zbilje, kao istina, ἀλήθεια, kao novo, totalno lice same zbilje.

Novi materijalizam ne misli odnos subjekta i objekta u horizontu tradicionalne teorije spoznaje, koja nije mogla taj odnos misliti kao mijenjanje, nije mogla izraziti iz njegovih izvora, iz povijesnog djela čovjeka, koja nužno nije uspjela izraziti odnos subjekta i objekta, koji „odgovara cjelokupnom bogatstvu ljudskog i prirodnog bića“ (Ibid., S. 233).

Novi materijalizam je zato izvorno nova filozofija, koja izrasta iz bitne povijesti čovjeka, koja bitno prevladava sve njene stare, samootudjene oblike. Otuda ona pozitivno prevladava i otudjenost subjekta i objekta, njihovog odnosa, od povijesnog djela čovjeka, u kojem on jest ono, što jest.

To je ona bit, po kojoj novi materijalizam nije subjektivizam ili objektivizam, spiritualizam i pozitivizam.

Pitanje odnosa subjekta i objekta jeste bitno pitanje povijesnog djela čovjeka, njegove društvenosti, njegove prakse u smislu Marxa. Ono nije pitanje samo od povijesnog djela otudjene spoznaje — kao kod Kanta, Hegela, Husserla, Heideggera. Jer: odnos subjekta i objekta jest zbiljski, povijesni odnos, to je „otvorena knjiga ljudskih bitnih moći“ (Marx, Ibid., S. 234) a nije samo odnos u jedinstvenoj spoznaji. Najzad: „Što da uopće mislimo o nauci koja otmjeno apstrahira od tog velikog djela čovjekovog rada i ne osjeća u sebi svoju nepotpunost sve dotle, dok joj tako rašireno bogatstvo ljudskog djelovanja ne kaže ništa, osim možda nešto, što se može reći jednom riječi: „potreba“, prosta potreba“, (Marx, Ibid., S. 234).

Filozofija Marxa otvara povijest čovjeka — jer prevladava njegova samootudjenja — i odnos subjekta i objekta misli kao jedan način povijesnog odnosa, kao „opredmećenje ljudskih bitnih snaga“ (Marx).

Time zacijelo novi materijalizam postaje ljudska filozofija — što je do sada filozofija bila samo u otudjenom obliku — jer bit povijesnog života postaje njena vlastita i svojevrсна bit. On je filozofija čovječnog čovjeka — bogatog čovjeka. Jer: „Bogat čovjek je istovremeno čovjek, kome je potreban totalitet čovjekovog ispoljavanja života. Čovjek, u kome egzistira njegovo vlastito ostvarenje kao unutrašnja nužnost, kao potreba. Ne samo čovjekovo bogatstvo, nego i njegovo siromaštvo dobiva — pod pretpostavkom socijalizma — podjednako ljudsko, te stoga društveno značenje. Ono je pasivna veza, koja čini, da čovjek osjeti kao potrebu najveće bogatstvo, drugog čovjeka. Vlast predmetnog bića u meni, čulno izbijanje moje bitne djelatnosti jest strast, koja ovdje na taj način postaje djelatnost mog bića“ (Marx, Ibid., S. 236—37).

Ali sa Marxom filozofija prestaje biti ono, što je ona bila u svojem samootudjenom obliku, prestaje biti samo „teorija“, samo kontemplacija, gledanje. Ona postaje jedna povijesna moć čovjeka, koja je djelatna odnos prema neiscrpnj biti same zbilje.

Filozofija postaje zbiljska, jer ona je u patosu same povijesti, koja je mater svih oblika života čovjeka. Jer samo u povijesnom djelu filozofija misli svoju bit, misli istinu, prisvaja i zbiljski posreduje bit zbilje.

Samo u djelu, zacijelo, bit nije bilost.

Djelo je bit povijesnog života. Ono je postajanje, mijenjanje života, jer je samo u njemu cijeli čovjekov život *causa sui*. Djelo je izvor polifonijske čovjekove zbilje: ekonomske, političke, moralne, umjetničke, filozofijske. Ono je čovjekovo kiparstvo. Jer: samo djelo život novih oblika oblikuje, daje mu svojevrsne individualne mjere, prelazi granice još—opstojećeg.

Filozofija na djelu ne misli bit u onome, što je bilo već u onome, što postaje, što biva, što nadvisuje sve nastalo.

Ustvari, svaki život nekog čovjekovog povijesnog oblika života jest drhtaj same biti, njena kristalizacija, izražaj, njeno zvučno talasanje. Jer bit je ono, što izvorno pokreće sve nastalo, što ga izvija, nadvisuje nad njegove opuštene strukture. Ona modelira sve oblike zbilje — kamen već nastalog oživljuje. U svojim modulacijama bit jest: ona se u njima sažima, skuplja, sabira, uspinje se u samu sebe.

Zato odvojiti bit od njenih promjena znači: živi plamen zbilje — koji se sa mjerom pali i sa mjerom gasi (Heraklit) — posve ugasiti. Tada bi sama bit zbilje bila prepuštena kobi noći, kao kod Jaspersa i Gabriela Marcela.

Ali u povijesnoj biti čovjeka — u njegovom integralnom djelu — njeni se vlastiti oblici talasaju u uvijek novom mijenjanju, poput neiscrpnog mora, nezasićeni, novi, pripojeni za ono nadolazeće, buduće. Utoliko je čovjek, koji je odvojen od svojih neiscrpnih biti, odvojen od samoga sebe — od novog.

Nova filozofija zna, da je samo djelo izvor novoga, jer je djelo djelo, ako je svaki dan, uvijek novo. U djelu čovjek se odnosi — prisvaja, odražava, proizvodi —, kao jedino biće, prema cjelini zbilje ili bitka tako, da ga čini onim, što jest: svagda novim, nezaključenim, otvorenim. To je zacijelo moguće samo zato, jer čovjek modificira, mijenja zbilju u svoju, čovjekovu zbilju: u povijest.

Filozofija se pita za bit čovjeka. Nije li to neki antropologizam? Ne krije li to u sebi neke oblike subjektivizma?

Mi mislimo da Marxova filozofija to nije, i da ona nikada ne će upasti u ta već prevladana ograničenja. Ona se

pita i za čovjeka, jer je on jedan od najviših modusa same zbilje. Ali ne samo zbog toga. Ona se bitno pita za čovjeka, jer je on jedino biće zbilje koje se odnosi na samu njenu bit, jer nju prisvaja: proizvodi. I u tome bitnome odnosu čovjek se odnosi, objektivira sebe kao odnos subjekta i objekta. Životinja zacijelo ne prisvaja svijet, ona ne zna za odnos subjekta i objekta.

Zato je bit čovjeka njegov totalitet bitnih odnosa — prema neiscrpnim bitima same zbilje i sebe samoga. Korijen čovjeka jest njegova bit, koja je dakle odnos, dohvaćanje, prisvajanje biti same zbilje.

U prisvajanju, očovječenju same biti zbilje, čovjek ujedno zadovoljava svoje vlastite bitne potrebe — očovječuje samoga sebe. On se uvijek na bitan način, to znači: integralan način odnosi — i zadovoljava sebe.

Ne postavlja se pitanje: da li je čovjek i do sada, u klasnom društvu, afimirao sebe na integralan, bitan način?

Zacijelo, do suvremene povijesne zbilje čovjek je prisvajao bit zbilje — a time i svoju vlastitu bit — ali samo na zaobilazan, posredan, otudjeni način: ne na način biti: on je bio projektiran u robi, novcu, kapitalu, u privatnom vlasništvu, u politici, u ideologiji. Zato Marx veli: „Ako se u svakoj ideologiji ljudi i njihovi odnosi pojavljuju obrnuti glavačke kao u cameri obscuri, to ovaj fenomen proizilazi isto tako iz historijskog procesa njihova života, kao što obrnutost predmeta na mrežnjači oka proistječe iz njihova neposrednog fizičkog procesa života“ (Marx, Njemačka ideologija, Rani radovi, I. 293).

U klasnome, pred—povijesnom svijetu, čovjek je bio otudjen od svoje biti. Njegova bit bila je prikrivena. Danas se otudjenje zbilje, bitka samo sebi otudjuje, prevladava. Vraća se svojim izvorima, svojoj biti, u kojoj se zbilja odnosi prema samoj sebi, prisvaja se, osvaja se, u kojima je čovjek sam sebi neposredno postao bitan.

U novome, izvornome, povijesnom djelu čovjek prisvaja zbilju po njenim cjelovitim, neiscrpnim mjerama, zakonima svih bića.

Tada čovjek mjeri zbilju po mjeri slobode — po svojoj vlastitoj biti.

Jer: čovjek onome, što je neiscrпно, što je bez — kraja, plamenu biti zbilje pridaje — zbiljski, a ne samo u pukoj spoznaji — modus otvorenosti, bića koje nadživljuje svaki prolazni trenutak, sve što ne može da nadje svoju bit u likovima povijesnog djela čovjeka.

Otvaranje biti zbilje jest zbiljsko, ontičko, povijesno djelo čovjeka.

Zato u svojoj biti, u svojem univerzalnom djelu, čovjek ne mjeri zbilju samo u jednom liku, jednostrano, već u poli-

fonijskom liku, svestrano: ne mjeri po onome, što je bilo, što je još — opstojeće, što je nastalo, što samo traje i prisustvuje, već po mjeri beskrajnog svijeta likova, koji su u svojoj biti neiscrpni.

Svaki odnos čovjeka prema zbilji — percipiranje, predočavanje, apstrahiranje, htijenje, svi njegovi odnosi od tehničkog i ekonomskog do umjetničkog — zacijelo jesu prisvajanje zbilje. Jer: „Ljudsko biće prirode postoji tek za društvenog čovjeka; jer tek ovdje ona postoji za njega kao veza s čovjekom, kao njegovo postojanje za drugoga i kao postojanje drugoga za njega, te kao životni elemenat ljudske zbilje, tek ovdje ona postoji kao osnova njegova vlastitog ljudskog postajanja“ (K. Marx, Rani radovi, S. 229).

Samo čovjek proizvodi zbilju po njenoj vlastitoj neiscrpoj mjeri, po obilju zakona njene biti. Time on ujedno oblikuje, proizvodi po vlastitoj mjeri, po zakonima svoje biti — slobode. Jer čovjek u slobodi proizvodi zbilju po volumenu i pokretu, po vlastitoj struji njene biti.

Istina ima svoj izvor u biti zbilje. Zato istina, koja bi bila otudjena od prisvajanja zbilje, od mijenjanja, od slobodnog djela čovjeka, od očovječenja, isparila bi, istopila bi se kao vosak na vatri. U samo—otudjenosti istina je nemoćna, rastragana, ona nije u moći da izroni iz magle me cogitare, is transcendentnog subjektiviteta, iz svoje nepokretnosti. Zato ona samo daje interpretacije, opiše same sebe. Ona nije u moći da udje u izvore same, u sebe, u ono po čemu je ona vizija biti zbilje.

U otudjenosti, u transcendentnom subjektivitetu, istina ostaje bez—izražajna, bez sjaja svoje biti: bez slobodnog djela.

U djelu vizija biti se proizvodi, ona tu postaje ontička, zbiljska: graditeljska. Ona je puna nade, očekivanja, odlučnosti, da razbija stare, nastale, još—opstojeće oblike, koji nisu prožeti strujanjem još — ne — nastalog (E. Bloch), novih linija budućnosti, transformacija, ona je puna volje da oslobodi novo, koje je nužno.

I zacijelo: ako se u povijesnom djelu čovjeka prisvaja, sabira bit same zbilje, ako se ona tu otkriva, ako se ona tu spoznaje, a ne samo kontemplira, opisuje, interpretira, ako se ona tu bitno proniče, ako se ona na djelu slijeva u samo djelo, i ostaje u svojoj živoj boji i obliku, u svojim punim linijama zakona, ako bit zbilje u djelu prolazi u svojoj gustini, moći: kao materia, kao con—cretum, ako dakle sva strujanja biti same zbilje, svi njeni mnogostruki izvori i sve njene neizcrpne mjere dodju u povijesnom djelu čovjeka do kristalnog izraza, oblika, kao „protivnost, koja k harmoniji teži“ (Heraklit) — tada je i sam čovjek u svojoj biti mjera svih oblika zbilje.

To i jest bit čovjeka. Jer on jedini mjeri, savladava sve otpore biti zbilje — i transponira je u svoju bit. Čovjek samo raspršava maglu sa biti same zbilje: u njegovom povijesnom djelu rascvjetane trave, voda i nebo, drveće, hridi, sva morska prostranstva, sve magle, igra sunca i sjene, i površine kamenja, i jezera, i oblaka, sve što se prelijeva, što treperi, što se mijenja — sve to bez—granično nadolaženje zbilje, sve ono, što je razasuto, sabira se, transponira se u bit čovjeka: u njegovu bitnu povijest, u njegov rast, uspinjanje, beskrajno usavršavanje, u njegovu ljudskost.

Tu povijest čovjeka inaugurira filozofija K. Marxa. Jer: „Njegovo prirodno postajanje tek mu je ovdje postalo njegovim ljudskim postojanjem, a priroda ja za njega postala čovjekom. Dakle, društvo je dovršeno, bitno jedinstvo čovjeka s prirodom, istinsko uskrsnuće prirode, ostvareni naturalizam čovjeka i ostvareni humanizam prirode (podvukao A. Š.)“ (Marx, *Ibid.*, S. 229).

Time mislimo da filozofija ne upada ni u jedan oblik svojeg subjektivizma i objektivizma; antropocentrizma — ne zastire sunce zbilje, koje je svaki dan voyo. A time, dakako, ne zastire ni svoje vlastito sunce. Čovjek prodire u samoniklu bit — koju je Spinoza izrazio kao natura naturans — u „protivnost, koja se sa sobom slaže“ (Heraklit).

Filozofija jest samo u povijesnom djelu čovjeka, jer se u njemu sabira bit zbilje, njene beskrajne putanje, pokretljivost njenih oblika, sabira sve svoje odnose, svoju vlastitu bit, svoju društvenost, humanitas, u kojoj se nužnost prelijeva u slobodu, u kojoj je misao satkana od pokretnih tonova same biti zbilje, od polifonije slobodnog djela čovjeka.

Humanitas hominis humani je je bit čovjeka, to je njegova živa, povijesna drama proizvodnje, to je patos univerzalnog mijenjanja zbilje. Jer: „Individualni i generički čovjekov život nisu različiti, koliko god je — i to nužno — način postojanja individualnog života više poseban, ili više općenit način generičkog života, ili, generički život više poseban ili općenit individualni život“ (Marx, *Ibid.*, S. 230).

U klasnome svijetu ta je bit čovjeka otudjena, raslojeno je njegovo slobodno djelo, „koje odgovara cjelokupnom bogatstvu ljudskog i prirodnog bića (podvukao A. Š.)“ (Marx, *Ibid.*, 233).

Jer se u otudjenom svijetu „prisivajanje pojavljuje kao otudjenje, samodjelatnost kao djelatnost za drugoga, život kao žrtvovanje života, proizvodnja predmeta kao privajanje predmeta od tuđe sile, tuđeg čovjeka“ (Marx, *Ibid.*, S. 208).

Izvorno, povijesno djelo čovjeka — i njegovova filozofija, dakle — proizvodi čovjeka u neiscrpnom bogat-

stvu njegova bića, vraća čovjeku smisao njegovog bitka, njegovu nadu, njegovu raspršenu bit, njegovu misao koja je na djelu, vraća mu njegovu cjelovitost, zrelinu — njegovo slobodno: umjetničko djelo.

Ako „čulo, koje je obuzeto grubom praktičnom potrebom ima samo ograničen smisao“ (Marx, *Ibid.*, S. 233), ako sloboda počinje s onu stranu materijalne proizvodnje, ako se u zbilji slobode čovjek proizvodi u najvećoj mjeri lično i bitno, i uvijek živo, ako u slobodi izvire iznutra, iz same nužnosti zbilje, da bi zadovoljio svoju cjelovitost, patos veličanstvenog i sveobuhvatnog prisvajanja same biti polifonijske zbilje, njenog savladavanja i mijenjanja, ako se u njegovom slobodnom djelu talasa bitna uzbibanost bitka svega, ako je on tu podložan samom ritmu i pokretu oblika zbilje, njenom strukturalnom životu i onome još ne—nastalom, ako on savladava ono, „što postoji u realnoj mogućnosti, a realno je još izostalo, da bi dospjelo do pozitivnog bitka“, a ovaj je „naposletku velika jednostavnost ili jedno, što je nužno“ (E. Bloch, *Das Prinzip der Hoffnung*.) — ako je bit ono, što se nazire iza hridi nastalog, bilog, ako je ona ono, što nadolazi iz budućnosti: ako to ona ispunjava — onda je to proizvodnja po mjeri svake vrste, onda je to zbiljsko djelo u biti svojoj umjetničko djelo.

Bit čovjeka — a to je univerzalno prisvajanje biti zbilje — uvlači u sebe izvore same umjetnosti, kao svoje vlastite izvore i moć, koja svakom liku pridaje njegovu inherentnu mjeru, zaobljava ga, udubljuje ga, koja realnoj mogućnosti daje zbilju, ispunjava, opredmećuje.

Bit čovjeka umjetnost ne će više samo na zaobilazan, posredan način afirmirati. Jer: i sama umjetnost će se sve više i sve življe i punije ispreplitati sa carstvom slobode, u kojemu je čovjek — kako veli Marx — sam sebi svrha. Ili: sve će se više sama bit, koja omogućava sve svoje oblike — biti umjetnička proizvodnja.

Tako i filozofija dopijeva do svoje biti — do mijenjanja zbilje.

BIT FILOZOFIJE KAO FILOZOFIJA BITI SVIJETA

No u čemu je vrijednost filozofije? Čime se mjeri njena bit, njena vlastita mjera?

Ako je povijesno djelo čovjeka, njegova bit, izvor filozofije, onda se, zacijelo, mjeri samim tim izvorom. Vrijednost biti filozofije mjeri se dubinom sliva, dodira sa povijesnom biti čovjeka: sa povijesnim prisvajanjem i posredovanjem biti zbilje. Time se, dakako, mjeri i bit stare, otudjene, prošle filozofije: subjektivizma i objektivizma, spiritualizma,

esencijalizma i egzistencijalizma, cijele ideološke, izopačene filozofije.

Jer: u prošloj filozofiji — a to je, zacijelo, i sama sadanja filozofija Zapada — povijesna bit čovjeka bila je in extenso prikrivena, otudjena. Prošla je filozofija mislila bit čovjeka samo u jednom njegovom modusu, u jednom njegovom pojavljivanju. Ali je ona i u toj otudjenoj formi nužno otkrivala žive oblike same biti zbilje, njene odnose, zaobljavanja, „suprotnosti, koje se sa sobom slažu“ (Heraklit). Zato kada se prozre, prevlada otudjenost prošle filozofije, u njoj se otkriva sama njena bit. Po tome, dakako, prošla filozofija nije prošla: ona u novoj filozofiji čovječnog čovjeka živi. Nije samo sjena, drveće iščupano iz korijenja, nije samo školjka u kojoj je uginuo život same biti zbilje. Smrt prošle filozofije od Anaksimandra do Heideggera nije pokupila cijeli život, koji je ona prisvojila od zbilje.

Izvorno filozofiranje, koje inaugurira Marx, izvire iz same biti društvenog čovjeka, iz njegovog djela — i u njemu postaje djelo. Zato novo filozofiranje nije bezoblično i bezlično ponavljanje. Jer nemoć, šutnja filozofije svagda je izraz šutnje same biti čovjeka, njene nemoći. A takozvana originalnost u biti je samo „dosadan privid različitosti“.

Zacijelo praznina, formalizam u filozofiji nastaje tek kada filozofija odlučno prikriva samu bit čovjeka — a time i bit zbilje —, kada se udaljava od povijesnog djela čovjeka, od univerzalne proizvodnje i prisvajanja biti zbilje, od concreteuma, kada sve neiscrpno polifonijsko oblikovanje, mijenjanje svodi na jednolikost, apstraktnu općenitost. Hegel bi u modusu idealizma to izrazio: „Ideji u formi nezazbiljnosti se pripisuje sva vrijednost“, a sve obilje i bogatstvo osebnog baca se u ponor praznine (Fenomenologija duha, S. 12). Ali je i to otužno, nemoćno i groteskno filozofijsko nastojanje, koje susrećemo u suvremenom svijetu, u biti svojoj „naivitet praznine“ koji nastaje na periferiji one zbiljske filozofije, koja zbiljski misli bit zbilje u biti čovjeka, u povijesnom prisvajanju.

Jer: samo u biti čovjeka, u njegovom bitnom djelu, bit zbilje se pojavljuje sebi i kao subjekt i kao objekt: sama se sebi otkriva, mijenja, odražava, pojavljuje se kao zbiljska povijesna moć. U njoj se i misao javlja kao zbiljska, kao prisvajanje biti zbilje. I misao postaje bitna.

U čovjeku bit zbilje se uvlači u samu sebe. Ali to nije jednostavan, pravolinijski put. Čovjek se uspinje na sve krivine zbilje, na sva njena nužna zaokretanja, na sve, i najstrmije njene rubove. I tako u biti čovjeka sama bit zbilje se sama sebi podređuje. U djelu čovjeka subjekt se odnosi prema objektu. A bitni odnos subjekta i objekta jest konstituiranje

same istine. Jer se samo u djelu otkriva i subjekt i objekt.

Utoliko je i misao u svojoj biti, živa, cjelovita, zbiljska. Ona uvlači u sebe i prevladava sve svoje prošle, otudjene oblike. Zato ona svojoj prošlosti, ne—cjelovitosti, izopačenosti: svojem tragičnom udesu, nesretnoj svijesti, na smrt ugroženoj konstelaciji, ek-sistenciji, Ne-bitku, Mučnini, uranja i gleda izravno u lice.

Filozofija, koja je u bitnome djelu čovjeka, koja je u biti zbilje, njenog mijenjanja, zacijelo netrpi od straha, da će nepovratno pasti u zabludu. Jer je i sam taj strah u biti svojoj najfatalnija i najpunija zabluda, koja želi da zastane u „tromosti bez misli“ ili pak u nekoj vrsti filozofije, koja „sve u svom načinu nalazi dobrim“ (Hegel, *ibid.*, S.). To ostaje samo „istina taštine“.

Novi materijalizam nije filozofija u starom, prošlom, tradicionalnom smislu: ni ona ontologija, ni ona teorija spoznaje. Ona je na djelu, jer bit zbilje otkriva u biti čovjeka, u prisvajanju zbilje. Ona povijesnu bit čovjeka otkriva kao *humanitas hominis humani*, kao njegovu istinu. Nije, dakle, u zaboravu, u otudjenju od povijesnog prisvajanja svijeta, od bitne promjene, otvorenosti, postajanja zbilje.

No prisvajanje biti zbilje je neiscrpno. Ono je polifonijsko, svestrano. Bit zbilje se prisvaja i u umjetničkom obliku povijesti čovjeka, u djelu Homera i Sofokla, Shakespearea i Goethea, Rembrandta i Van Gogha — i R. M. Rilkea, koji u svojim Sonetima o Orfeju (I. I. Teil XIX) veli:

Wandelt sich rasch auch die Welt
wie Wolkengestalten,
alles Vollendete fällt
heim zum Uralten

Nicht sind die Leiden erkannt,
nicht ist die Liebe gelernt,
und was im Tod uns entfernt,
ist nicht entschleiert.
Einzig das Lied überm Land
heilig und feiert.

Jer samo u povijesnom prisvajanju, mijenjaju, proizvodnji biti zbilje, pojavljuje se zbilja „bogatog i duboko svečulnog čovjeka“ (Marx), konstituira se istina, ἀλήθεια, bitne zbilje, zaobiljava se bitna povijest čovjeka „kako u svom totalitetu, tako i u svojoj humanosti“ (Marx, *Rani radovi*, S. 255).

Zato mislimo, da se bit filozofije ne može bitno odvojiti, otudjiti, od biti čovjeka, u kojoj se jedino sabira bit zbilje. Jer: bit filozofije jest u filozofiji biti zbilje.

Filozofija Marxa inaugurira bitno, izvorno prisvajanje zbilje — a time i same biti čovjeka. Ona je u biti mijenjanja svijeta, u djelu, koje je $\pi\rho\acute{\alpha}\xi\iota\varsigma$ čovjeka. I tu je Marx nov, izvoran i jasan. On veli: „Medjutim, to je upravo prednost novoga pravca, da mi ne anticipiramo svijet dogmatski, nego da novi svijet hoćemo naći tek pomoću kritike starog. Dosada su filozofi imali rješenje svih zagonetki u svojoj tezgi, a glupi, prosti svijet trebao je samo da otvori gubicu, pa da mu u nju ulete pečeni golubovi apsolutne nauke. Filozofija je postala svjetovnom, a najuvjerljiviji dokaz za to jest taj, što je sama filozofijska svijest uvučena u vrtlog borbe ne samo izvanjski, nego i iznutra. Ako konstruiranje budućnosti i završavanje za sva vremena nije naša stvar, onda je utoliko sigurnije, što treba da izvršimo u sadašnjosti, mislim na bezobzirnu kritiku svega postojećeg, dakako, bezobzirnu kako u tom smislu, da se kritika ne boji svojih rezultata, a isto tako da se ne boji sukoba s postojećim silama“ (kurziv moj) (Marx, *Ibid.*, S. 37-8).

To je metodološka bit filozofije Marxa — a time i Engelsa, Lenjina i Plehanova. Ona je u biti svojoj kritička filozofija. To znači: ona se bori za ono, što još nije nastalo, što još nije proizvedeno, zbrinuto, ali što je nužno. Ona nije samo pasivna i kontemplativna, ne zadovoljava se onim, što jest, što je nastalo. „Ovdje bogovi savršenstva, ondje ideje ili ideali u svom su iluzornom bitku točno tako *res finitae*, kao što su i tako zvane činjenice ovostranosti u empiričkom bitku. Dakle je svako promatranje zatvoreno i strano budućnosti prave, procesualno otvorene vrste. Samo mišljenje usmjereno na mijenjanje svijeta, mišljenje, koje informira htijenje mijenjanja, ne shvaća budućnost (nezaključeni prostor nastajanja pred nama) kao nepriliku a prošlost kao prisilu“ (E. Bloch, *Das Prinzip der Hoffnung*).

Misao na djelu sabira sve slojeve biti zbilje, njenu cjelovitost, korijenitost, život. Njoj zbilja nije nikakav skelet prošlosti ili puke prisutnosti. Ona prisvaja bit zbilje. Bit je uvijek novo postajanje zbilje, koje ne pretstaje i ne postaje postojanje, nešto zaključeno, nastalo, svršeno. Jer: u prošlosti zbilje i misao je prošla.

U djelu čovjeka misao nije u okovu, već u svojoj slobodi, u svojoj biti. Tako je misao bitna, tako ona ima svoj izvor. Ona odobrava sebe s obzirom na bit čovjeka.

Marx u svojoj filozofiji mijenjanja ne zapostavlja nijedan sloj biti čovjeka, ne zapostavlja njegovu klasnu zaobljenost u njegovoj ekonomskoj, političkoj, socijalnoj, moralnoj ili umjetničkoj proizvodnji. On klasnog čovjeka — i njegovu filozofiju dakle — iz biti povijesti čovjeka prevladava, posrepuje. Ne izolira se. Ne suprotstavlja „neki gotov sistem“ — kako on sam veli.

Zacijelo, Marx je filozofiju mislio iz njene biti, iz same nove biti povijesna čovjeka. Zato je on i mogao prevladati i Hégelov idealizam i Feuerbachov materijalizam. Jer se snašao u biti zbiljskog života, kojeg je jedan odsudan i bitan dio, mudus, odraz, prisvajanje i sama filozofija. „Kritičar može, dakle, nadovezati na svaki oblik teoretske i praktične svijesti, te iz vlastitih oblika postojeće stvarnosti razviti pravu stvarnost (kurziv moj) kao njezinu obaveznost (Sollen) i krajnji cilj“ (Marx, *Ibid.*, S. 38).

I filozofija na djelu, iako uvijek oslonjena na svoju bit, i na još živu tradicionalnu i suvremenu misao čovjeka, svagda je plivanje in terram utopicam — kako se izražava E. Bloch, —, svagda stoji pred otkrivanjem, prisvajanjem nepoznatog. Zato i tu vrijede samo oni, koji su bili u moći, da još punije prisvoje neiscrpnu bit zbilje. No i za ovo, čini se, treba zbiljska misaona odlučnost, kritičnost čak i kada je ono samo dovršenje, izvođenje konzenkvencija starog svijeta: ali je i to bitan rad, djelo.

Andre Gide je u svojim Krivotvoriteljima novca to izrazio na svoj način. On veli: „Samo oni nešto vrijede, koji se bacaju u nepoznato. Ne ćemo otkriti nove zemlje, ako ne pristanemo da izgubimo najprije iz vida i to za dugo vremena svaku obalu. Ali naši se pisci boje morske pučine. Oni samo plove uz obalu“ (S. 278).

Samo filozofija mijenjanja zbilje jest kritična prema svemu, pa i prema samoj sebi. Samo njoj ne prijete odsudna opasnost lutanja, otudjenja. Čovjekova misao ne otkriva najjednom, odmah, bit zbilje, već kroz opasne putanje, uspinjanja, jer „nema širokog drumca, koji vodi u nauku, i samo oni imaju izgleda da će se uspeti na njene svijetle visove, koji se ne plaše umora pri penjanju strmim stazama“ (Marx, *Kapital*, I S. LVII). Samo je tada misao misao: živa, puna, cjelovita, moćna, proizvodna. Njoj zato opasnost nije sablast. Ona to postaje, kada je misao otudjena, kada je ona ogoljeni plod povijesnog života, kada nije u svojoj biti, u samoj sebi, kada nije na djelu, te ne otkriva mjere novoga, još-ne-nastaloga, živo tkivo budućega. Tada je misao u samoj sebi izgubljena, zburnjena.

Misao na djelu odjelovljuje istinu.

Zaobljavanje, traženje istine, otkrivanje biti zbilje u biti je povijesna čovjeka, jer se tada izvorno, opravdano i pita za svoju bitnu moć — kako bi rekao Marx. Ali to, dakako, nije bez tragičnih lomova, kroz koje se misli susreću licem u lice, donose sudovi, a katkada presude i osude.

No treba znati, da filozofija traži jednu o-zbiljnu, punu, suptilnu, cjelovitu analizu biti zbilje, njenih neiscrpnih i nužnih mijenjanja. Samo se tako jest u zbilji, samo se tako može aproksimirati zbilji same zbilje. Svaki drugi put, po našem mišljenju, želi nemoguće: želi ozbiljiti cilj bez sred-

stava, zaobilazno. I tako je taj put prividan put. Opet se sistira, opet se na početku, a filozofija, koja ne uspijeva u analizi zbiljskog, biva odsudno rastvorena, otudjena.

Naime, treba misliti bit zbilje, treba prisvojiti istinu, ako je njoj vrijeme, ako je nužna, ako se to, dakle, može. Tada bit nije zaključena, nije čvrsto zatvorena u svojem mijenjanju, u svojem toku, jer njen plamen zadržti samo po biti, po povijesnom mijenjanju čovjeka. A bitna filozofija, dijalektički materijalizam, jest u povjesnom djelu čovjeka prisvajanje, otkrivanje bitnih i suptilnih drhtaja biti zbilje — a time i same zbilje misli, njenih zakona, oblika, konstituiranja.

Zato filozofija nije ne-bitna, ne-kritična misao. Ona je nešto više: volja čovjeka da iscrpi, da prisvoji, da udje u bit zbilje kao u svoju vlatstitu povijesnu bit. Ona nikada ne ostaje na jednom sloju, na jednom biću. Jer to znači: pristati na nedovoljnost, na ograničenost, znači: biti u opasnosti da se i jedno nepovratno izgubi. To je ono držanje otudjene filozofije, koja uvijek pretpostavlja već riješene istine, koja se ne pita za bit istine, za ono, što omogućuje samu istinu.

No najčešće to filozofiranje ima oslon u takozvanom prirodnom umu, pa je to u biti okretanje ponoru. Misao odvojena od svoje kuće, od djela, prestaje da živi, da prisvaja, da misli sebe kao društvenu, kao jedan način mijenjanja zbilje. Jer: tada je ona porušila mijenjanje same sebe, ona je porušila sve i za sebe i sve ispred sebe. Nema ona svoje biti. A bit, život misli, postaje moguć samo kao prisvajanje, kao odraz biti cijelog povijesnog života čovjeka — a time, zacijelo, i same biti zbilje. Misao je uvijek nešto više od kontempliranja, od sjećanja, od opisivanja, od interpretiranja. Ona je nešto više od kobnog zaborava i ponora, u koji se baca sve svojevrсно i neiscrпно.

Dakako misao je u prošloj filozofiji bila kao neka amnezija, kao neko prividno putovanje, koje misli da otkriva bit zbilje, ali je bitno udaljena od nje, pa sve u svojoj ontičkoj nemoći, inerciji rastače, raspršava i utapa u prestajanje. Na tu je opasnost ozbiljno ukazao Marx. Jer: misao je nemoćna, kada nije u biti povijesnog prisvajanja svijeta, kada dakle ide bes same sebe, kada nije zbiljska. Tada se ona reducira na sjećanje, *ἀνάμνησις*, na kontempliranje, na partikularnu misao, u kojoj smo u saboravu same biti, postajanja, fieri, u kojoj smo samo nemćni pratioci biti povijesti, a ne njeni anticipatori.

Jer: povijesno djelo čovjeka uvijek je nepregledna panorama smisla, ono tka i sabira istinu bitnog, čovječnog čovjeka, homo humanusa — kako je mislio Marx. Zato misao živi sa djelom, zato ona prelijeće, prevladava sve historijski

nastale oblike, sve vremenske ponore, pregrade, koje čovjekovu misao osudjuju na pasivitet, na kontemplaciju, na otuđeno djelo, na Ništa, na nihil.

Djelo kao djelo povijesna čovjeka uvijek je mijenjanje zbilje, jedan nužni revisio. A to je onda i misao, koja ne postaje navikom, za koju Novalis veli: „Navika je nastali mehanizam, umjetnost postala prirodom. Prirodni zakoni jesu zakoni prirode. Priroda je navika — dakle postala od umjetnosti i od opetovanja“. Napuštena od biti čovjeka misao postaje pusta, navika, sjećanje i promatranje. U samoj polifonijskoj biti povijesna čovjeka misao postaje bitna.

I zato je filozofija Marxa mijenjanje zbilje, a time i cijele klasne izopačenosti, ona je prevladavanje klasne svijesti, one samoj sebi nejasne svijesti (Marx). A posjedovanje svijesti, po našem mišljenju, nije samo spekulativna i kontemplativna slika zbilje, kao što su mislili Kant, Hegel i Feuerbach, ona nije ni utilitarni i irelevantni osjetilni, iracionalni uvid.

Misao je na djelu. Ona je ujedno jedan oblik posjedovanja, mijenjanja zbilje: u umjetnosti: arhitekturi, muzici, poeziji, slikarstvu, u filozofiji i t. d. Zato je filozofija Marxa kritička filozofija, koja je licem, izvorno okrenuta jedino realno mogućoj zbilji: suvremenoj biti povijesna čovjeka.

Sa Marxom filozofija dopijeva u svoje izvore. Zato ona ne ostaje na partikularitetu zbilje. Njena bit izvire iz same uvijek otvorene, nove biti povijesti čovjeka. Ona zna da se bit svih bića zbilje otvara, prisvaja u mijenjanju same zbilje.

Suvremena materijalistička filozofija mora da logičko spoznavanje analizira, otkrije kao jedan oblik ontičkog mijenjanja zbilje. Ona mora — kao što su to radili Marx i Lenjin u svoje vrijeme — da u novome povijesnom djelu čovjeka otkrije nove biti zbilje, njena oblikovanja. U odjelovljenju biti zbilje otkriva se čovjeku njena nužnost, njena mjera — istina.

Jer: u djelu čovjeka zbilja je otvorena prema samoj sebi, prema svojoj biti. Odvojena od djela zbilja je odvojena od svojeg prisvajanja, od svijetla, od svoje istine. Tada ona lebdi u oblacima na nebu ideja, ili pak ostaje da tužno i sablasno, nemoćno visi na crnim, ogoljenim šumama zbilje. Ili se usamljnje u vodama nekih zamagljenih jezera eksistencije Heideggera, Jaspersa, Sartrea.

U djelu čovjeka zbilja istupa iz svoje skrivenosti, otvara se, osvjetljava se, odražava se, prisvaja se. Zato djelo sabira u sebi svu neiscrpnost zbilje. I djelo jest bit zbilje na djelu. U djelu se sabira vizija zbilje. Jer: djelo je jedini način prisvajanja zbilje — dakle i gledanja, promatranja, percipiranja, slutnji, želja, nada i t. d. Samo u djelu čovjeka zbilja se mjeri

svojom vlastitom mjerom, samom svojom biti: u njemu njeni odnosi, zakoni žive u svim svojim neiscrpnim treperenjima i pojedinačnim oblicima.

Kada se tvrdi, da se u djelu zbilja sama sebi otkriva, sabira, tada se misli, da se u odjelovljenju zbilja zacrtava, oblikuje, zbija, da se u svim svojim vremenskim linijama, i kao prošlo, sadanje i buduće, sviya u samu sebe.

Utoliko je čovjek jedino biće, u kojemu izvori svih bića otkrivaju sve svoje tokove, prilaze.

Zato se nova filozofija konstituira in extenso kao filozofija mijenjanja zbilje. Ona treba da bude ono, što jest: uvijek novo otkrivanje, prisvajanje novih biti zbilje.

Tako njena bit ne će biti bilost. „Tek je Marx, umjesto ovoga stavio patos mijenjanja, kao početak jedne teorije, koja ne rezignira u gledanju i izlaganju. Tako otpadaju kruta lučenja između budućnosti i prošlosti; nenastala budućnost vidljiva je u prošlosti i ispunjenja prošlost vidljiva je u budućnosti. Izolirano shvaćena i tako fiksirana prošlost je puka robna kategorija, t. j. postvareni factum bez svijesti svojeg fieri i svog procesa, koji protiče. Istinsko djelovanje u sadašnjosti zbiva se jedino u totalnosti ovoga procesa, koji nije zaključen ni spram natrag ni spram naprijed; materijalistička dijalektika postaje... posredno ovladanom novošću (kurziv moj)“ (E. Bloch, Das Prinzip der Hoffnung).

Hegel je mislio filozofiju kao zbiljsku spoznaju onoga, što je u istini. A istina je u ideelnom. Jer: „Duh je naprotiv ono, što u sebi treba da ima središte, on nema jedinstva izvan sebe, nego on ga je našao; on je u sebi samome i kod sebe samoga. Materija ima svoju supstanciju izvan sebe; duh je ono, što je samo kod sebe (Bei-sich-selbst-sein). Upravo to je sloboda, jer ako sam zavisao, onda se odnosim prema nečem drugom, što ja nijesam; ja ne mogu biti bez spoljašnjeg; slobodan sam, ako sam kod sebe samoga. To „biti kod sebe“ duha jeste samosvijest, svijest o samome sebi (kurziv moj) (Hegel, Filozofija povijesti, S. 34).

Zato je Hegel sa svoje klasne, otudjene pozicije mislio, da je idealizam jedina filozofija. Idealizam kod Hegela nije onaj stari spoznajno teorijski odnos. Jer: tu se ne radi o „subjektivnom“, o „formalnom“ idealizmu, koji analizira samo forme spoznavanja, percipiranja, predočavanja, kojemu su subjekt i objekt samo odnosi puke spoznaje. Njegova je filozofija bitno ontologija. Hegel veli: „Stav, da je konačno ideelno, sačinjava idealizam“ (Logika, I. S. 145). I zato je „svaka filozofija bitno idealizam“.

Bit zbilje, prema Hegelu, jest duh. U njemu se zbilja javlja, kristalizira, mijenja, odbacuje od sebe kao pačinasto tkanje sve prolazno, sve iluzorno, sve nebitno. U duhu se razbijaju svi ideali, koji su subjektivni, koji pripadaju individualitetu po-

jedinca, „a što njemu nije primjereno, to je samo gnjila egzistencije“ (Filozofija povijesti, S. 50).

Hegelova filozofija misli, da se samo u duhu otvara, prisvaja zbilja, da se u njemu spoznaje. Naime: „Zakon je objektivitet duha i volja u svojoj istini; a samo volja, koja sluša zakon, jeste slobodna, jer sluša samo sebe, pa je sama kod sebe i slobodna“ (Ibid., S. 52).

Njegov idealizam misli, da je „umno upravo ono, što u sebi ima mjeru i cilj“ (Ibid., S. 78). Hegel zna samo za duh kao ono bitno, koje se proizvodi svojim djelom, koje se u sebi, posredstvom sebe, mijenja, razvija: u politici, religiji, u kultu, u moralu, u umjetnosti, u filozofiji. Svi oblici čovjekove zbilje jesu djelo duha: „Narodi su ono, što su njihova djela“ (Ibid., S. 81).

Za materijalističku filozofiju misao nije jedini, i nije samo, nije u svojoj odvojenosti, otudjenosti od društvenog, povijesnog djela čovjeka, bit, nije izvor i „mjesto rođenja novog oblika, i višeg oblika u principu, koji dijelom uzdržava, dijelom preobražava“ (Hegel, Ibid., S. 84).

Samo je materia mater svih svojih neiscrpnih oblika mijenjanja. Čovjek — kao ekonomsko, političko, moralno, umjetničko, filozofijsko biće — jest njen bitni oblik: u kojem je ona, materia, sama u sebi, u svojoj biti.

Samo u povijesnom univerzalnom djelu čovjeka materia se otvara, prisvaja kao mater, kao bit, kao postajanje njenih neiscrpnih svjetova. U čovjeku ona raste, cvjeta u svojoj izvornoj biti: postaje povijesna. Zato u povijesnom prisvajanju materiae čovjek ne cijepa sebe, ne kida svoju bit, svoje neraskidive veze sa samim sobom. Tu se on ne otudjuje, ne izokreće, ne promašuje bitno, ne zavarava se prividom.

Zato je materia filozofije ujedno filozofija materiae, mijenjanja.

Filozofija — koju inaugurira K. Marx — nastoji da izrazi istinu iz biti, iz povijesti čovjeka, u kojoj se sama bit materije otkriva, prisvaja, zaobljuje. No ona ujedno želi da izrazi bit čovjeka kao ono, što je u istini. Tako se bit zbilje počinje da prisvaja, da misli u samoj biti čovjeka.

Bit čovjeka, kao cjelovito, polifonijsko prisvajanje i posredovanje biti zbilje, jedino filozofija zna, otkriva — i izražava u svojim kategorijama. Jer je samo u biti čovjeka i misao u svojoj vlastitoj biti: u kojoj je ona uvijek „prelaženje preko“, transcendiranje, ali ne u Ništa, u prazno, u privid, nego u novo, što u sadašnosti nastaje, u buduće, u futurum esse.

Zato mislimo, da je filozofija, koja izvire iz samog djela i sama jedno njegovo svojevrсно djelo. Praksa, πράξις, za razliku od Hegelovog duha, postaje jedini izvor i

mjerilo same čovjekove misli, jer se ona tu ne zakopava u ono, što je nastalo, ne razbija sebe, ne otudjuje se, ne zakopava u frak njegove prošlosti i prazne i unizne sadašnjosti.

U prošloj filozofiji bitno je urušeno na bilo. Novo je bilo zarobljeno i okovano u prošle oblike. Ona je čuvala Prokrustov krevet. Zato misao nije bila kod sebe, nije bila u djelu čovjeka, nije bila puna, cjelovita. Ona se svela na svoje partikularitete: na sjećanje, ἀνάμνησις, koje opipava sve mode nastalog, koje upoređuje, vrednuje, sistematizira — i stavlja sve u kartoteku prošlog. Tu misao samo uredjuje odnose, koordinira, subordinira, promatra.

Prošla filozofija je bila filozofija prošlog.

Nova, mater-ijalistička filozofija bit povijesne zbilje prisvaja na bitan, na neposredan, na društven način. To znači: ona bit zbilje prisvaja u bogatstvu i obilju razvijene forme biti čovjeka.

Hegel je u svojoj Fenomenologiji duha tvrdio, da je istina cjelina, a „cjelina je pak bit, koja se ispunjava svojim razvojem“ (S. 14). Ili u svojoj Logici: „Istina bitka jeste bit“

Za mater-ijalističku filozofiju bit bitka nije njegova istina. Bit bitka postaje istina, kada se ona prisvoji, kada se ona odjelovi.

Istina je bit bitka na djelu.

Jer: samo u djelu spoznaja prisvaja, prožima zbilju, prodire u sve njene neiscrpne bitne slojeve. Samo u njemu je ona u con-cretumu zbilje, to jest: puna, živa, nužna, zbiljska. Jer čovjek je jedino biće, koje svemu, što jest, otkriva njegovu bit, prisvaja nju, proizvodi kao svoju bit.

Očovječenje zbilje je, dakle, prizvajanje njene biti: očovječenje samoga čovjeka.

Jer: bit povijesti čovjeka ne postoji izvan prisvajanja, proizvodnje, već je ona u samoj njoj. Zato mater-ijalistička filozofija ne dijeli, ne otudjuje bit od same pojave, zbilju od njene biti, nužnost od slobode, djelo od istine. Biti čovjeka bit zbilje je bitna.

Misao otkriva nove, još — ne — nastale realne mogućnosti zbilje. „Njena (filozofije — op. A. Š.) intencija, koju treba sa svim snagama provoditi, ostaje ono, što je doista nada u subjektu, ouo što se doista može iznaditi iz objekta“ (Das Prinzip der Hoffnung). Filozofija se nada onome, što je nužno. Jer: „Nada, sa svojim pozitivnim korelatom: još nezaključenim određenjem opstojanja, iznad svake res finita, ne iskršava tako u povijesti znanosti, ni kao psihičko ni kao kozmičko biće, a najmanje kao funkcionar onoga što nikada nije bilo, mogućeg novog“ — veli Ernst Bloch za prošlu filozofiju.

U nadi, očekivanju nužnoga — u njegovom prisvajanju filozofija postaje u svojoj biti, u svojem mijenjanju kritična.

DIJALEKTIČKI MATERIJALIZAM KAO KRITIČKA FILOZOFIJA.

Materijalistička filozofija je prevladavanje cijele prošle filozofije, i one koja još traje. Ona je zacijelo bitna kritika i prevladavanje i suvremene filozofije Zapada: Ed. Husserla, M. Schelera, N. Hartmanna, K. Jaspersa, M. Heideggera — koji je u horizontu građanskog čovjeka nastojao prevladati cijelu tradicionalnu meta-fiziku. Jer: samo ta filozofija ima u vidu sve filozofijske premise suvremenog, posthegelovskog filozofiranja, koji je završni misaoni odraz suvremene krize čovjeka Zapada.

„Suvremena“ filozofija Zapada radikalno napušta onaj horizont identiteta misli i bitka, koji je već u 17 stoljeću inaugurirao Descartes. Hegel u svoj Povijesti filozofije, nakon što je analizirao Bacona i Jakoba Böhmea, veli: „Mi zbiljski sada dolazimo filozofiji novog svijeta, koju ova započinje sa Cartesiusom. Sa njim stupamo zbiljski u jednu novu samosvojnu filozofiju, koja zna, da ono samosvojno iz uma dolazi i da je samosvijest bitni moment istinitog (des Wahren)“ (W W XV, S. 328).

Sada je ta izlazna i uzlazna optimistička filozofija apsolutnosti duha odsudno stavljena u krizu, u bitno pitanje. Suvremeni građanski čovjek, kao onotološka kategorija, iscrpio je bit svoje povijesne zbilje, te nema budućnosti, a prošlost je već izgubio. Zato je on „bitak na smrt“ (Sein zum Tode) — kako veli M. Heidegger. On je bačen u svoje ugroženo, smislom ogoljeno zdvojno i brižno opstojanje.

Gradjantki čovjek traje. On živi s onu stranu neposredne ljudskosti, bitne povijesti, cjelovite društvene afirmacije pa su zato i njegove misaone anticipacije nemoćne da ovladaju njegovom samoj biti otudjenom zbiljom.

On je urušen u svoje cjelovito otudjenje, on je zaslijepljen „čulnim sjajem plemenitih metala“ (Marx). I zato nam se izvorni Marx ne čini star, već uvijek nov i moćan. On veli: „Koliko je rješenje teoretskih zagonetki zadatak prakse i praktički posredovano, koliko je istinska praksa uvjet stvarne i pozitivne teorije, pokazuje se na fetišizmu. Čulna svijest fetišista drugačija je od svijesti Grka, jer je još njegovo čulno postojanje drugačije. Apstraktno neprijateljstvo između čula i duha je nužno sve dotle, dok ljudsko čulo za prirodu, ljudsko čulo prirode, dakle, i prirodno čovjekovo čulo još nije proizvedeno vlastitim čovjekovim radom (kurziv moj)“ (Rano radovi. S. 244).

Zacijelo: analiza suvremene građanske filozofije nužno bi otkrila i samosvijest fetišista, samosvijest jednog ontički već iscrpljenog povijesnog puta čovjeka, koji je uvjet, *conditio sine qua non* konstituiranja nove biti povijesti totalnog,

čovječnog čovjeka. Otkrila bi jezivu samosvijest, koja — jer je zastala u granicama krize — nužno ne vidi nikakav izlaz i posredovanje, pa otuda fetišistički, ideološki postulira prihvatanje i izdržanje u toj tragičnoj situaciji.

Gradjanska svrjest, dakle, nužno pogadja samo jedan dio bitnog ljudskog opstojanja. Ona historiski opravdano apsolutizacija jedno: modus biti povijesti čovjeka uzima kao sam, jedino mogući bitak — i stavlja ga u maglovitu, ideološku; mitološku sliku. A kritika materijalističke filozofije biti će uspješna kada ovo nokturalno biće čovjeka, njegove samosvijesti, izrazi u njegovim unutarnjim granicama, kada ga de-fetišizira. Ingeniozan uzor imamo i u Marxovoj analizi gradjanske ekonomske biti, fetišskog karaktera robe kao ljudskog proizvoda, u njegovoj bitnoj kritici biti prošle filozofije. Dakako, da je to nemoguće učiniti jednostavnim okretanjem ledja. Quod differtur, non aufertur.

No samosvijest gradjanskog čovjeka, njenu izopačenost, njenu dramu, ipak najadekvatnije odražava, izražava filozofija ek-sistencije. To je filozofija tragično osamljenog i nesretnog čovjeka u gradjanskoj povijesnoj zbilji, pa je u jednom smislu apoteza Nietzscheovog Amorfati. Ona se inaugurira sa S. Kierkegaardom. Dolazi dakle poslije i vis a vis one optimističke filozofije Descartesa, Spinoze, Kanta i Hegela, koja je konstituirala zahtjeve gradjanskog humanizma. Ona je cjeloviti, ontički — i idejni i ideološki izraz egzistente drame gradjanskog čovjeka, njegove povijesne iscrpljenosti, umora i trošnosti, iako i dalje u svojem ekstenzitetu, u tehničkom i specijalnom znanstvenom događanju, pokazuje napredak. Krik je to nemoći, bola i melankolije, panoramska vizija ljudske patnje i straha, „bitka na smrt“, opsjednutosti i nostalgije za pripadanjem povijesnom svijetu, koji mu je nužno i fatalno otudjen.

To je filozofija ek-sistencije, otudjenog bitka, njegove nemoći, nocturna, pervertiranog svijeta, čovjeka u biti svoje krize.

Ona se u svojoj biti pita za bit čovjeka i svijeta. A njena je bit negacija biti povijesti čovjeka, što znači: i same biti zbilje. Filozofija ek-sistencije će se moći posredovati samo kroz posredovanje biti same krize gradjanske povijesti, kojoj je ona teorijski odraz i afirmacija. Jer: ona zacijelo izražava jednu već od povijesti napuštenu zbilju, koja je labirint ljudskog, izražava jednu rastrganu i bez-nadnu aporijsku dilemu. U blizini smrti, štoviše: u biti njenoj, to je mrtvačka melodija, koja ima zbiljske, iako povijesno dotrajale oslone.

U sudbini Zapada bit čovjeka je totalno pokolebana. Zato traži u filozofiji homo humanusa svoje posredovanje. A nuždan uvjet za to jeste, nadasve, otkrivanje nove konstelacije

biti povijesti i njene filozofije. To snači: zbiljski uvid u krizu u biti klasnog čovjeka, kritična otvorenost same krize. Jer: bit krize se posreduje iz same sebe, iznutra, protiv same sebe, u kojoj čovjek napušta svoju povijesnu napuštenost, otudjenje, strah, ne — smisao, u kojemu je čovjek samo opsjena sebe — alegorijska ličnost.

Mater-ijalistička filozofija ne prikriva bit krize. Naprotiv ona je njeno otkrivanje — i prevladavanje. Ona zna, da je građanskom čovjeku bitna povijest uskraćena, osporena, tako da se prostori smisla zbilje pojavljuju kao opskurna osamostaljena i otudjena kretanja vlastitih čovjekovih bitnih sila, a on sam kao hrhka opstojnost. Pa ipak ovo događanje čovjeka u krizi, nesretnog čovjeka i njegove samosvijesti u građanskoj zbilji, jeste dovršenje totalne otudjenosti čovjeka, u kojoj se vlastiti svijet pojavljuje kao tuđji svijet, u koji kao tragično osamljena i zabrinuta kreatura zdvojno nastoji ući, prisvojiti ga — a to već znači posredovati ga, izmjeniti njegovu kritičnu bit.

Zato filozofije ek-sistencije izražavaju nemoćnu, nepovijesnu: iskrivljenu, ideološku nostalgiju za bićem, za soliditetom, izražavaju jedno ne-bitno i tragično čovjekovo nastojanje, da bude kod sebe, da se aproksimira vlastitoj biti: a da se sve dublje i bitnije gubi.

Čovjek nema povijesne perspektive, pa nije u bitnoj moći, da se zasnije, da se odobri s obzirom na novo, na budućnost, i zato vidi izlaz samo u izdržanju u toj jedino mogućoj aporijskoj, bez-izlaznoj i ne-smisljenoj situaciji. Plašljiva i na smrt zabrinuta građanska samosvijest samo obrubljuje jedno lomno opstojanje osamljenog čovjeka na rubu svoje ontičke dotrajalosti, čovjeka koji je u korijenu iscrpljen. Zato je on bitna otudjenost od svoje ljudskosti, od djela čovjeka.

Otuda se u tome događanju izražava posljednja agonija tragično izgubljenog čovjeka, pred kojim se njegov vlastiti smisleni, povijesni svijet pojavljuje kao katakombe nesvijesnog i ne-smislenog, kao apokaliptičnost tehnike i kaos civilizacije. A filozofija ek-sistencije je u dodiru s tim fatalnim događanjem, koje za nju, dakako, ostaje aporijska životna situacija, jedan neprozirni i biti čovjeka otudjeni svijet moći, pa je ona utoliko apoteorija nesretne svijesti, koja u tome svijetu vidi neku zapanjuću dubinu i tajanstvenost.

Zato mislimo, da mater-ijalistička filozofija ne okreće ledja toj infernalnoj zbilji građanskog čovjeka, već misli, da je kritičko otkrivanje svih njenih slojeva *conditio sine qua non* posredovanja i mijenjanja povijesne biti, u kojoj je filozofija ek-sistencije samo nužni oblik njenog prisvajanja, odraza.

Filozofija homo humanusa, mijenjanja zbilje, ne ostaje u nekoj vrsti letargije, samozadovoljne izoliranosti, ne sablažnja se nad tim historijski nastalim regionima otudjene čovjekove samosvijesti, koja se pobunila protiv svojeg inferna, protiv otudjene zbilje, a da je i ta pobuna u ime jednog himanizma samo tragičan rezultat te otudjene zbilje, pa zato nikada ne prelazi konstelacije protiv kojih se bori.

Filozofija Marxa ne misli svoju bit u anticipiranju zbilje a priori, već u punoj, pozitivnoj kritici svega, što jest, što je bilo, što je nastalo, u prevladavanju onoga što je nošeno prošlošću, otudjenog bitka, koji je uvjet konstituiranja novoga, povijesnog, istinskog bitka, totalnoga čovjeka, u kojemu će se rascvjetati njegova bit, koja je na djelu, sloboda, u kojoj je — kako veli Marx — čovjek u svojoj vlastitoj mjeri i izvorno samome sabi svrha i svemu nastalom nadredjen.

Tako bi i sadašnja a u biti svojoj prošla filozofija čovjeka Zapada, koja odvaja čovjeka od njegove povijesti, od njegove biti, misao od njene kuće, od djela, slobodu od nužnosti, — tako bi bila posredovanjem prevladana u biti filozofije novoga, bitnoga, totalnoga čovjeka budućnosti, koji „kao stvarno prisvajanje čovjekove biti od čovjeka i za čovjeka jest stoga, potpun, svijestan i unutar cjelokupnog bogatstva dosadašnjeg razvitka (kurziv moj) nastali povratak čovjeka sebi, povratak čovjeka kao društvenog, t.j. čovječnog čovjeka. Taj je komunizam kao dovršeni naturalizam = humanizam, kao dovršeni humanizam = naturalizam, on je istinsko rješenje sukoba između čovjeka i prirode, između čovjeka i čovjeka, istinsko rješenje između egzistencije i esencije, između opredmečivanja i samopotvrđivanja, između slobode i nužnosti, između individuuma i roda. On je rješana zagoneka historije i zna da je on to rješenje“ (Marx, *ibid.*, S. 228).

Dakle, suvremena gradjanska filozofija, koja je nastala iz novovjeke filozofije od Descartesa do Hegela, biti će u biti prevladana, ako se kritički otkrije cijelo ono, svojevrsno bogatstvo, koje je ona dala u ontologijskim, spoznajno-teorijskim, logičkim i antropološkim analizama, dokle je dakako mogla zahvatiti gradjanska svijest.

Ali: „Svijest se može razumjeti, id est prisposobiti, samo onda, ako sam ja imam u glavi izgradjen svijet“ — veli Novalis. I zato kritika ove rastrgane, deformirane, otudjene svijesti pravda sebe samo onim, što je iz nje proizvela. Ona se ne plaši, „ne boji se sukoba sa postojećim silama“ — veli Marx, jer je kritika povijesno nužna, pa je nitko u tome ne može spriječiti. Bit filozofije izvire iz biti povijesti, koje je uvijek novo, univerzalno mijenjanje, prisvajanje biti zbilje. Zato je i filozofija u svojoj biti kritična: nova, integralna, te misaone kategorije nisu otudjene, nisu ab-straktne kao u pro-

šloj filozofiji, već su jedan nužan oblik integralnog, rodnog prisvajanja biti zbilje, a time i biti povijesti.

Samo su povijesne misli u svojem con-cretumu, u svojoj biti.

U tome se, zacijelo, i afirmira povijesnost filozofije Marxa, kojoj prošla filozofija nije nikakva Sfinga, neko samo infernalno, monstrozno stanje, već nužno historijsko konstituiranje čovjekove otudjene svijesti, koja je i sama na jedam mitološki, otudjeni način svijesna svoje drame, svoje tragične nemoći i rastrganosti, unutrašnjeg raskola i iscrpljenosti.

Zato materijalistička filozofija građansku svijest uzima kao povijesni, nužni fenomen svjetovne ograničenosti (Marx), koji se može u biti, integralno, prevladati samo u posredovanju svjetovne ograničenosti, u njenom mijenjanju. Kritika građanske filozofije pretvara se u kritiku biti njene zbilje, jer je ona svijest o njenoj krizi, svijest koja ne izražava puke tlapnje, već misaono afirmira suvremenog građanskog čovjeka, koji je u svojoj biti podvojen i razdrt. Jer: u biti prošla filozofija je odraz čovjeka, „koji nije zbiljski generičko biće“ (Marx), kojemu je sama povijesna bit prošla.

Utoliko je Marx aktualan: „Dakle, naše geslo mora biti: reforma svijesti ne pomoću dogma, nego pomoću analize mistične, samoj sebi nejasne svijesti, pojavljivala se ona religiozno ili politički. Tada će se pokazati, da svijet već odavno sanja o predmetu, o kojem treba posjedovati samo svijest, da bi ga stvarno posjedovao (kurziv moj). Tada će se pokazati, da se ne radi o velikoj misaonoj crti između prošlosti i budućnosti, nego o izvršavanju misli prošlosti. Napokon će se pokazati, da čovječanstvo ne započinje nikakav nov posao, nego svijesno dovodi do kraja stari posao“ (Marx, *Ibid.*, S. 40).

Dakako, da ovdje Marx nije idealist, kao što to nije ni u svojem Kapitalu. Jer: misao nije nešto mirujuće, nije odvojena od mijenjanja, nije nešto, što se zadovoljava nastalim, zaključenim. Ona se, zacijelo, ne rasipa u svojim letovima u oblake meta-fizike, već jest u mijenjanju zbilje. U biti svojoj ona je zakleta novome, budućem — zato je u mijenjanju, prisvajanju biti zbilje, u povijesnom djelu čovjeka i njena bit, i njeno djelo.

Prema tome, materijalistička filozofija je u svojoj biti kritika svega, što je vrijedno da propadne, što je svoju bit iscrpilo. „I ova filozofija, kako ju je otvorio Marx, isto je što i filozofija novog, ovog bića, što nas sve očekuje, uništava ili ispunjava. Njena svijest je otvorena opasnosti i pobjedi, koju treba privedi po njenim uvjetima“ — veli E. Bloch u svojem djelu *Das Prinzip der Hoffnung*.

Utoliko je filozofija društvenog, čovječnog čovjeka u biti povijesnog mijenjanja i posredovanja biti zbilje.

τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστίν τε καὶ εἶναι.

Mišljenje i bitak su isto

Parmenid

Dakako mater-ijalistička filozofija jeste nužno kritičko otkrivanje biti cijele prošle — i suvremene filozofije Zapada. No to nije samo njena bit. Ona je nužno analiza svih modusa totaliteta prisvajanja same zbilje, afirmacije čovjeka, koji se prema biti zbilje odnosi kao prema svojoj vlastitoj biti. Jer: „Praktično proizvodjenje predmetnog svijeta, prerađivanja anorganske prirode jest potvrđivanje čovjeka kao sviješnjog generičkog bića, t. j. bića, koje se prema rodu odnosi kao prema svom vlastitom biću, ili prema sebi kao generičkom biću“ (Marx, *Ibid.*, S. 203). Filozofija se pita kako bit zbilje postaje bit čovjeka, kako se čovjek neposredno odnosi prema predmetu kao prema samome sebi. Ona se pita za čovjekovo bitno prisvajanje zbilje.

A bit prisvajanja jeste prisvajanje biti zbilje.

Jer: mater-ijalistička filozofija nije samo kritika filozofijske svijesti, a time i suvremene biti klasnog čovjeka, već misaono anticipiranje nove povijesne biti totalnog, rodnog afirmiranja čovjeka, pa je tek time ujedno i njegova teorija spoznaje.

Zacijelo, nova filozofija spoznavanje ne svodi na imitiranje već nastalog, zaključenog, na jednostavno odražavanje objekata, kao da se ovi sami po sebi podaju, utiskuju subjektu, i kao da je subjekat u biti samo pasivan, miran. To je teorija kontemplacije, koja ne misli misao čovjeka u njegovoj biti, koja ne zna da je čovjek per definitionem jedino biće, koje se samo na bitan, na totalan način odnosi prema biti zbilje — i nju transponira u svoju bit, biće.

Jer: „Subjektivnost predmetnih bitnih snaga je ta, čija akcija mora stoga biti predmetna. Predmetno biće djeluje predmetno, a ono ne bi djelovalo predmetno, kada predmetnost ne bi ležala u njegovom bitnom odredjenju. Ono stvara, postavlja samo predmete jer su ga predmeti postavili, jer je svojim porijeklom priroda“ (Marx, *Ibid.*, S. 268).

Samo spoznavanje je tu kod kuće. Ono je u biti totaliteta prisvajanja, transponiranja predmeta, u kojem čovjek nije inferioran, kontemplativan, već u proizvodnji prisvaja bit, inherentnu mjeru bića. Utoliko je spoznavanje prisvajanje svjetovnosti svijeta, „preleženje preko“, a to znači: kroz „bogatsvo ljudskog bića“, koje „postaje tek postojanjem predmeta kroz očovječenu prirodu“ (Marx).

Otuda misao nije spoznavanje u otudjenom obliku, kako se ono pojavljuje u klasnom društvu, i u njegovoj filozofiji, kao kod Descartesa, Spinoze, Kanta, Hegela Kierkegaarda, Heideggera i t. d. „Mišljenje znači „prelaženje preko“. Naravno,

dosada nije „prelaženje preko“ odviše precizno našlo svoje mišljenje — veli E. Bloch. Ili, kad je našlo, bilo je odviše loših očiju, koje nisu vidjele stvar... Marx označava prekretnicu u osvještavanju konkretnog „prelaženja preko“. No oko nje lijepe se čvrsto uživljene mislene navike na jedan svijet bez fronte. Ovdje nije u nevolji samo čovjek, nego i uvid u njegovu nadu. Intendiranje se ne čuje u svom zvuku, koji svagda anticipira; objektivna tendencija ne spozna se u svojoj svagda anticipirajućoj moćnosti“ (Das Prinzip der Hoffnung).

U mijenjanju svijeta misao se i sama mijenja — i tako dopijeva u svoju bit. Tako i filozofija i umjetnost izviru iz povijesne biti čovjeka.

Materijalistička filozofija ne uzima misao u običnoj apstrakciji (Marx), odvojenu od mijenjanja zbilje.

BITNO DJELO KAO BIT ČOVJEKA — I DUHA

Znamo da je već Hegel inaugurirao, iako još u obliku idealizma, prevladavanje tradicionalne, otudjene korelacije subjekta i objekta: a time je ustvari počela novovjeka građanska filozofija. Naime: ona čovjeka shvaća kao apsolutni s u b j e k a t (me cogitare me—esse), kao biće koje se samo sobom posreduje, kreće. Bit čovjeka u idealizmu Hegela jest djelo duha. Jer „čovjek postaje praktičnon aktivnošću za sebe, imajući nagon da u onom što mu je neposredno dato, što za njega postoji kao spoljašnje, ostvaruje samoga sebe, i u tome spoznaje samoga sebe“ (Hegel, Estetika, S. 65,1.).

Ali to je djelo duha, koji je odvojen od svoje biti, od povijesnog prisvajanja i mijenjanja zbilje. Samo čovjek mijenja bića, da u njima sam uživa i zadovoljava svoju vlastitu bit. Time on, zacijelo, postaje slobodan, a „izvanjski svijet“ prestaje biti odvojen, otudjen, jer postaje lik povijesne biti čovjeka.

Filozofija i umjetnost su oblici spoznavanja biti, prisvajanja, mijenjanja same zbilje — i subjektivne i objektivne.

No postoje, pored materijalističkih, i druge interpretacije Hegelove filozofije. Tako, na primjer Richard Kroner veli: „Hegel je bez sumnje najveći iracionalist, koji je poznat u povijesti filozofije“ (Von Kant bis Hegel, II., Tübingen 1924, S. 271). U tome smislu su i interpretacije Nohla i Diltheya, pa i suvremenog filozofa egzistencije M. Merleau-Pontya, koji Hegelovu filozofiju bitno dijeli na „početak“ (do 1807) i na „kraj“ (1827). On tvrdi da je od Hegela nastalo sve vrijedno u filozofiji posljednjeg stoljeća: filozofija K. Marxa, Fr. Nietzschea, fenomenološka filozofija Ed. Husserla i Maxa Schelera, filozofija ekzistencije M. Heideggera — i sama psihoanaliza S. Freuda.

„On (Hegel — op. A. Š.) je inaugurirao pokušaj istraživanja iracionalnog i njegove integracije u jedan prošireni um, koji

ostaje zadatak našeg stoljeća“ (Sens et Non-sens, S. 125). Dalje on veli, da je S. Kierkegaard — taj Sokrat Danske — posve pravilno odbacio Hegelovu filozofiju povijesti iz 1827 godine, jer je ona individualitet subordinirala sudbini kretanja vlastitog života ideja. Štoviše, on dodaje: „Ova Kierkegaardova obječija u osnovi se podudara sa Marxovom“ (Ibid., S. 128).

To je jedan oblik izopačenja filozofije Marxa, pored neiscrpno drugih, koji imaju svoje izvore i u Tomi Akvinskom. No Marx u svojoj filozofiji izražava novu bit čovjeka, totalnog prisvajanja, čovjeka kao povijesnu slobodu, u kojoj će on biti sam sebi svrha, a ne tragično otudjenog i napuštenog, osamljenog i ego-centričnog individuuma, koji živi u zaključnosti, zatvorenosti biti zbilje: u stalnoj strepnji i strahu.

Merleau-Ponty će nastojati da Hegela u Fenomenologiji duha (1807) intepretira kao filozofa egzistencije. Naime: „Može se govoriti o egzistencijalizmu kod Hegela prije svega u tome smislu, da se on ne namjerava okovati pojmovima, već otkriva imanentnu logiku ljudskog iskustva na svim njegovim regijama. Ne radi se — kao u Kritici čistoga teorijskoga uma — samo o znanju pod kojim je uvjetima naučno iskustvo moguće, već o znanju uopće, kada je moralno, estetsko, religiozno iskustvo moguće, o spoznavanju fundamentalnog položaja čovjeka prema svijetu i prema drugima, i o razumijevanju religijâ, moralâ, umjetničkih djela, ekonomskih i pravnih sistema kao tolikih načina na koje čovjek može da izbjegne teškoće svoga stanja ili da im okrene lice. Ovdje iskustvo nije više kao kod Kanta samo naš kontemplativni dodir s osjetilnim svijetom... To nije više iskustvo laboratorije, to je ogled života“ (Ibid., S. 129—130).

Ali po tome Hegelova filozofija nije nikakav subjektivizam, nije filozofija egzistencije.

Zacijelo, Hegela je nemoguće interpretirati kao subjektivizam, iracionalizam. Jer: kod njega su i umjetnost, i filozofija — pored religije — oblici integralnog, apsolutnog duha. O umjetnosti, koja je niža forma od filozofije, Hegel veli: „U tu stvaralačku aktivnost spada prije svega dar i smisao za shvaćanje stvarnosti i njenih likova, koji pažljivim slušanjem i posmatranjem utiskuju u duh najraznolikije slike postojećeg kao i trajno pamćenje za šareni svijet raznolikih slika. Zato umjetnik s te strane nije upućen na svoja sopstvena uobraženja, već od površnog takozvanog ideala ima da pristupi stvarnosti... jer umjetnik ima da stvara iz obilja života, a ne iz obilja apstraktne općosti, pošto u umjetnosti nije, kao u filozofiji, misao, već stvarno spoljašnje elemenat proizvodnje“ (Ibid. S. 271).

Prema tome, umjetnik zna, da „racionalnost njegovog odredjenog predmeta, koji je izabrao, mora postojati ne samo u svijesti umjetnika i pokretati ga, već mora umjetnik proučiti

bitno i istinito u cijelom njegovom obimu i njegovoj cijeloj dubini“ (Ibid., S. 272).

Jer: umjetnost, kao i filozofija, i jeste u biti svojoj ozbiljenje one Terencijeve: homo sum, nihil huamni a me alienum puto. Ona je jedan oblik odjelovljenja biti zbilje, a time i same biti čovjeka. U umjetnosti otudjenje čovjeka se samo sebi otudjuje.

Πάντα ἔει.

Heraklit

Zacijelo filozofijska istina — kao i umjetnička — nije nešto kao stvar, „kao komad novca!“ (Lessing, Nathan der Weise), koji se može jednostavno posjedovati, prenositi, svojevolljno obrtati, — ne da se dakle ni monopolirati, već se samo dohvaća strpljivom i mučnom kritičkom analizom njene povijesti i biti, iz koje ona izvire. Utoliko je ona kritična i prema samoj sebi. Tada su i same misli blistavo odjenute u svoje likove, te prošla filozofijska učenja nisu nikakva historijski napuštena trupla ljudske misli, već „život života“ (Goethe), neiscrpno bogatstvo raznolikosti con-cretne: pune, cjelovite i žive povijesti čovjekovog duha.

Pa ipak nije moguće lako i izravno prisvojiti, dohvatiti bit povijesne misli čovjeka: njeno svojevrsno tkivo, preplitanje izvora i tendencija, historijsko vrijeme i t. d. Nema kraljevskog puta za otkrivanje istine, te ono zacijelo mora uključivati i mogućnosti lutanja i zablude. Treba se stoga čuvati i površne a preuzetne analize, jer „bitnost je diletanata baš to što ne znaju za tegobe u nekoj stvari i uvijek hoće nešto poduzeti za što nemaju snage“ — veli Goethe prijatelju Eckermannu.

Jasno je, da materijalistička filozofija nije samo kontemplativno ili samo tradicionalno teorijsko držanje prema zbilji, već bitni odnos, prisvajanje, mijenjanje same biti povijesna čovjeka. Jer se svijest, zacijelo, ne kreće i ne lebdi u jasnoći i soliditetu kretanja vlastitih misli.

Jer: „Nije dovoljno, da misao stremi ostvarenju, sama stvarnost mora stremiti prema misli (kurziv moj) (Marx. Ibid., S. 82).

Filozofija je potreba zadovoljenja same biti čovjeka. Ona misli, da je čovjek čovjeku najviša bit.

Ona se zato ne pita za ovaj ili onaj pojedini modus postojanja, bića, onoga što jest, već za izvor svakog postojanja, za bit. Traži iznutra korijen: ukorjenjuje. No da se otkriju bića u njihovoj cjelini, njihova bit, nužno je da filozofija izvire iz biti, u kojoj se otkriva, prisvaja, proizvodi sama bit zbilje.

Bit zbilje se otkriva samo u povijesnoj, društvenoj biti čovjeka, u kojoj se ona javlja kao ono, što konstituira sve polifonijsko, sve svojevrsno kretanje. Ona je ono, što

samo sebe posreduje, što postaje, što nikada ne prestaje. Zacijelo, ona nije nikakva ukočena, zaključena bit kao kod Platona, Aristotela, Descartesa, Spinoze i t. d. A svaki novi pokret bića nosi u sebi novi, viši, svojevnsni zakon.

Otuda se mater-ijalistička filozofija pita za mater, za korijen svih bića. Ona se pita za njihove realne mogućnosti novog, njihove nužnosti. No ona se ujedno pita i kako sama bit zbilje prerasta u bit čovjeka, u njegov povijesni život. Dakako, ukoliko se tako pita, filozofija je uvijek nova, aktualna, živa: kritična, jer je u biti povijesna čovjeka, u kojoj se sabira, odjelovljuje sama bit zbilje.

Zato je samo mater-ijalistička filozofija u biti vremena. Samo je ona sa vremenom: suvremena. Jer: „Marksistička filozofija koja se konačno adekvatno odnosi spram bivanja i nadolaženja, poznaje i čitavu prošlost u stvaralačkoj širini, jer uopće ne pozna nikakvu prošlost osim one, koja još živi i važi. Marksistička filozofija je ona budućnost, dakle i budućnost u prošlosti; tako je ona u svojoj sabranoj svijesti fronta (onoga što predstoji — op. A. Š.), živa, sa zbivanjem upoznata, novome zakleta teorija-praksa pojmljene tendencije a odlučno ostaje: svijetlo, u čijem sjaju se odražava i ubrzava procesualno-nezaključena cjelina zove se *docta spes*, dijalektičko materijalistički pojmljena nada“. Tako misli E. Bloch u svojem djelu *Das Prinzip der Hoffnung*.

Prema tome, mater-ijalistička filozofija je suvremena. I obratno: suvremena filozofija je mater-ijalistička. Jer: samo se ona pita za bit, koja u sebi sabira sve neiscrpne biti zbilje, te zato izražava ontičko, — nužno, koje u univerzalnom čovjekovom odjelovljenju postaje sloboda, — koje sebe samo savladava.

Zacijelo, tako se ona jedino pita i za spoznavanje, koje je prisvajanje, odražavanje, otkrivanje biti zbilje, a time i njene istine. Jer: spoznavanje koje nije u biti čovjeka: u povijesnom odjelovljenju onoga, što je mater svega postojećeg, nije u svojoj biti, nije filozofijsko.

A bit čovjeka je uvijek povijesna bit, prisvajanje, očovječenje, proizvodnja po mjeri svakog bića. U filozofiji Marxa to je praksa, *πραξις*. Druga bića te zbilje, dakako, nemaju: oni nemaju ni tehničkog, ni umjetničkog, ni filozofijskog i t. d. života. Ona ne poznaju ni robu, ni novac, ni kapital, — otuđenje svijeta, kao ni zbiljski revolt protiv njega, jer su to samo sfere društvene zbilje, žive povijesti čovjeka.

Jer čovjek, nije dakle naprosto neka stvar ili samo neko irelevantno biće, postojanje, ili pak samo živo i prirodno biće, a nije ni neka svoja sfera uzeta sama za sebe, u običnoj apstrakciji (Marx) — već jedino biće, koje se odnosi prema biti zbilje kao prema svojoj biti, u kojoj postoji sam za sebe kao puno, polifonijsko, totalno biće, „koje se

kao takvo mora potvrditi i manifestirati kako u svom biću, tako i u svome znanju“ (Marx).

No sama bit je uvijek u granici. Granica nije nešto gdje bit prestaje, nije nešto izvanjsko. Ona je postajanje bića: prijelaz iz jednog u više, u svoje drugo stanje. Utoliko je ona samodovršavanje, kojemu je Grk Aristotel dao ime *ἐντελέχεια*. Ulaženje u nove granice, u dubinu samopostojanja, ujedno je u povijesnom djelu čovjeka prisvajanje stvarnosti stvari, njihove biti, koju su filozofi idealisti u Grčkoj mislili kao *eidos* ili *idea*.

No materijalistička filozofija izvorno je okrenuta biti povijesna čovjeka, iz koje je zato jedino moguće razumijevanje, odražavanje, prisvajanje, a to znači mijenjanje njenih bića. Time se, zacijelo, odvajamo od svih oblika prošlog, ideološkog filozofiranja: prije i poslije Marxa.

Samo se u suvremenoj filozofiji Marxa zbiljski prevladava daulizam tradicionalnog para *eidosa* i *eidolona*, *essentiae* i *existentiae*, nužnosti i slobode, još — opstojecijeg i još — ne — opstojecijeg. Jer i jedno i drugo ima svoju bit samo u povijesnom odjelovljenju, u kojemu je čovjek u biti zbilje, to znači: kod sebe: *παρουσία*. Bit čovjeka, proizvodnja po biti, koja je nužna, nikada se ne zaustavlja na jednoj svojoj historijski nastaloj regiji, kao što su to otuđjeni, apstraktni ekonomski ili duhovni rad.

Bit čovjeka jest ono, po čemu svi njegovi povijesni slojevi jesu. A to je ispuštala iz vida sva prošla filozofija: i filozofija esencije i filozofija egzistencije.

Filozofija esencije, jer misli da esencija fatalno prethodi živoj i povijesnoj egzistenciji: da je *eidos* ili *idea* bitni konstituens svega prolaznog vremenskog života. Takvo je Platonovo nebo ideja, vječnog, savršenog, nepromjenljivog života. To je njegova mitologija: čovjek pada iz ne-vremenskog postojanja, iz esencije povijesti u vremensku, povijesnu, efemernu egzistenciju — i nanovo se kroz *Eros* uspinje iz egzistencije, koju ostavlja iza sebe, u esenciju. To je dakle filozofija esencije, koja počinje od Platona, Aristotela, Descartesa, Spinoze, Kanta, Schellinga, i koja se jasno, najsavršenije reprezentira u Hegelovoj meta-fizici totaliteta.

Filozofija egzistencije napušta bit čovjeka, a time i neiscrpne biti zbilje, jer misli da povijesna egzistencija odlučno prethodi esenciji, koja je u stvari samo njen derivat, slučajan proizvod. Takva je filozofija mitologije i objave kasnog Schellinga, koji negativnoj filozofiji sistema esencije protivstavlja pozitivnu filozofiju egzistencijalnog iskustva. To već formuliraju i suvremeni filozofi Zapada, na primjer Von Paul Tillich (Columbia University, New York). No kod Schellinga je to bio historijskim vremenom uvjetovan protest prema zatvorenoj sistemskoj formi filozofiranja

Hegela, koja ne misli, da je bitak uvijek otvoren, ne-zaključen. Mada je ranije cijenio i u izvjesnom smislu prihvatio Spinozine filozofeme, Schelling u svojoj pozitivnoj filozofiji modificira svoj esencijalni sistem. Spinozina je filozofija ne-povijesna: pojedine stvari, predodžbe, afekti, radnje i t. d. nastaju iz ne — vremensken užnosti apsoluta, koji je res finita, zaključen, u kojem se, međutim, sve polifonijsko, svojevrсно zatvara, zastire, rastače. Bio je to dakle protest protiv gubitka čovjeka u njegovom objektivnom svijetu, kojim on nastoji da individuum kao individuum ontološki fundira.

No filozofiju egzistencije, koja posreduje ono uzlazno novovjeko filozofiranje od Descartesa do Hegela, izvorno inaugurira S. Kierkegaard (1813—1855).

Ipak jedno je nedvojbeno: i filozofija esencije i filozofija egzistencije, cijela polifonijska prošla filozofija ne misli čovjeka kao čovjeka, povijest kao povijest. Zato ona ne dohvaća, ne zaobljava bit povijesti, koja je izvor svih bića čovjeka. Ona nije u proizvodnji biti zbilje, u univerzalnom djelu čovjeka. Zato nije na djelu, na svojem izvoru.

Prošla filozofija od Anaksimandra do Heideggera nije mislila bit povijesti — u kojoj se jedino prisvaja, otkriva sama zbilja — kao svoju vlastitu bit. Naime: nije mislila neposredno, na bitan način.

Jer: stvarnost stvari se otkriva, ukoliko je samo filozofija otvorena prema biti povijesnog djela čovjeka. Zacijelo: stvarnost filozofije jeste u filozofiji stvarnosti. Samotada ona misli čovjeka, koji je kod sebe, *παρουσία*, koji nije samo neka stvar, res finita, samo neki organski život, neko zasebno čovjekovo biće, tehničko ili misaono, već izvorno biće, rodni, društveni čovjek. Njemu je Spinoza u okviru svoje filozofije dao ime natura naturans, iz kojeg međutim izvire natura naturata.

No mislimo, da bit povijesti nije samo događanje u zbilji, već i samo događanje zbilje. U svojoj različitosti oni se ne smiju dvojiti. Zato materijalistička filozofija ne zapada u bilo koji oblik meta-fizike, one tradicionalne kao i nove: Heideggera ili N. Hartmanna.

Sa Marxom filozofija misli čovjeka kao povijest, kao omniformno prisvajane, mijenjanje zbilje, a ne uniformno, u jednom biću. „Smjer spram jednog, što je nužno, živio je i u dosadašnjim filozofijama... No dosadašnji prijatelji mudrosti, također i materijalistički, postavili su, do Marxa, ono, što je autentično (Das Eigentliche), samo kao ono, što je ontički pred nama, samo kao statički zaključeno (kurziv moj): od „vode“ jednostavnog Talesa do „ideje o sebi i za sebe“ apsolutnog Hegela. Na kraju je svagdje iznova pokrov Platonove anamneze preko dijalektički otvore-

nog erosa svu dosadašnju filozofiju, uključujući i Hegelovu, odvratio od ozbiljnosti fronta i novoga i kontemplativno-antikvarki zaključio. Tako se prekinula perspektiva“ (E. Bloch, *Das Primzip der Hoffnung*).

Mater-ijalistička filozofija prisvaja bit zbilje iz biti čovjeka, u kojoj se ona odjelovljuje. Njoj čovjek nije više usamljeno biće, krhko i prolazno, nije samo ni klasno, otuđeno biće, ab — straktum, već čovječno biće: uvijek nov, živ, pun odnos prema zbilji.

Ali: bit djela je djelo biti. Svestrano djelo izvire iz svestranog bića. Biti na djelu znači: biti svestran. Otuda je čovjek na djelu *παρονοία*, u svojoj biti. On je djelatna bit — svestranost.

Zbilja samo po čovjeku otkriva svoje izvore, svoje neiscrpne biti, prisvaja sebe, proizvodi sebe. Druga bića, životinje, to nisu u moći. Zato je povijest prisvajanje, otkrivanje — i odjelovljenje biti zbilje. U njoj je spoznaja kod sebe, na djelu, to znači: u istini.

Samo u djelu verum est index sui et falsi.

Hegel je mislio, da je duh jedino na djelu. Zato on misli filozofiju duha. Bit duha, prema Hegelu, jeste sloboda. On veli: „Kao što je supstancija materije težina, tako je, moramo reći, supstancija, bit duha sloboda. Svakome je neposredno vjerojatno, da duh između drugih svojstava ima i slobodu; ali filozofija nas uči, da sva svojstva duha postoje samo pomoću slobode, da su sva svojstva samo sredstva za slobodu, da sva svojstva traže i proizvode samo slobodu, to je spoznaja spekulativne filozofije, da je sloboda jedina istina duha“ (Filozofija povijesti, S. 34).

Hegel misli čovjeka kao misaono biće, kao homo sapiensa. Bit čovjeka jeste idealno prisvajanje biti zbilje. Zato mu je i sama bit zbilje bila ideelna: „ideja o sebi i za sebe“. Samo u misli čovjek jest u svojoj biti. U njoj on jest kod sebe samoga. Ona je jedina utkana u njegovu bit, u bit zbilje, koju ispunjava, mijenja i proizvodi.

Jer: čovjek se razlikuje od svih drugih bića, jer misli. „Zato je samo on slobodan, i to samo stoga, što je misaon (kurziv moj“ (Ibid, S. 78). Samo u misli čovjek je u vremenu, tu i sada. Zato prema, Hegelu, filozofija misli samo sadašnje, „jer filozofija, baveći se istinitim, ima posla sa vječno sadašnjim. Sve je njoj u prošlosti neizgubljeno, jer ideja je prezentna, duh besmrtn, t. j. on nije prošao i ne da još nije, nego je bitno sada. Tako je time rečeno, da sadašnji oblik duha obuhvata u sebi sve predašnje (kurziv moj)“ (Ibid., S. 85).

No mater-ijalistička filozofija misli, da se bit povijesti čovjeka ne može svesti na njen jedan izolirani, otuđeni oblik,

kao što je misao. Zato pitanje istine nije samo, izvorno pitanje misli, već pitanje univerzalnog, bitnog djela. Marxa se treba tako misliti.

Kod Hegela je djelo partikularno. Ono se smiruje u ispunjenom bitku. „Zato metoda treba biti priznata bez svakog ograničenja općim unutarnjim i spoljašnjim načinom i potpuno beskonačnom silom, kojoj nikakav objekat, ukoliko se on predstavlja spoljašnjim, tuđim umu i nezavisan od poslednjeg, ne može pokazati protivdejstva, biti prema metodi nekom drugom prirodom i ne biti prožet od nje“ (Wissenschaft der Logik, II, S. 374). „No ona je također ispunjeni bitak, pojam bitka koji pojima sebe kao konkretni i isto tako potpuno intenzivni totalitet“ (Ibid., S. 398—99).

Filozofija Hegela misli ispunjeni bitak, koji nije samo „trebanje“. Njegova filozofija predpostavlja nastali bitak kao uspjeti bitak“ (E. Bloch, Subjekt-Objekt, Erläuterungen zu Hegel, S. 444). „Ideja“ nema budućnosti. Ona je otvorena samo prema svojoj nastalosti, prema svojem zaključivanju.

Zato Hegelova filozofija nije bila filozofija mijenjanja. Njegova „ideja o sebi i za sebe“ bila je odvojena od uvijek novog, nezaključenog, povijesnog djela čovjeka. Ona je zato morala zaključiti svoju bit.

Svaka bit filozofije, odvojena od biti povijesti čovjeka, ruši sebe, odvaja se od same sebe, postaje bilost. I misao urušava sebe, postaje misao o bilom — svodi se na sjećanje, na Platonov Eros. Utoliko je misao u zaboravu biti, onoga što nastaje, što se otvara, što se rađa.

Jer: „Tek sa napuštanjem zatvoreno-statičkog pojma bitka — kaže dobro E. Bloch — dolazi na vidjelo zbiljska dimenzija nade. Svijet je potpuno sklonost nečemu, tendiranje k nečemu, latencija nečega i tako intendirano nešto zove se: ispunjenje onog, što intendira. Zove se: adekvatniji nam svijet, bez nedostojnih boli, straha, semootuđenja, ničega. Ova tendencija protiče s novim pred sobom“ (Das Prinzip der Hoffnung).

Hegelova filozofija je izrasla u dobu Goethea, Schillera, Kanta, Schellinga, Fr. Jacobia, Schleiermachers, Wilhelma von Humbolta, u onome srećnom dobu, kojemu je Bethoven podario majestetičnu, zadržavajuću muziku, u kojoj se izražava entuzijazam same zbilje, i kojoj je filozofijski pendant velelepna i još uvijek zagonetna građevina Hegelova Fenomenologija duha, Logika, Filozofija povijesti i umjetnosti i t. d.

Ali je u Hegelovoj filozofiji bit bila zaključena, jer „što duh jeste, to je on o sebi uvijek bio, razlika je samo razvoj toga o sebi“ (Filozofija povijesti, S. 85). Zacijelo, jer nije mislio bit iz nje same, iz njene otvorenosti, nezaključenosti, Hegel je sebe osudio na idealizam, na zaključenu filozofiju.

Filozofija je uvijek, prema Hegelu, u elementu općenitog, koje je svojevrsno još samo u mogućnosti: o sebi, kako se izražava Hegel. No kao cilj općenito je neživa opstojnost, u kojoj sama bit još nije prisutna, pa se mora, zacijelo, potruditi oko samog svojevrsnog. Jer: samo u mnijenju, misli Hegel, u spoznavanju, koje nije filozofijsko, konverzacija o cilju ima svoje opravdanje,

Mnijenje, δόξα, opinio, se ne pita za nastajanje već za nastalo, još postojeće. Zato je ono ograničeno: u neiscrpojnoj razlici filozofijskih sistema uviđa samo njihovu aporijsku podvojenost. Istinito i lažno bitno su bačeni iz van biti, na dvije obale, koje se nikada ne sastaju. Jer svaki spoznajni akt u mnijenju jest afirmacija antinomije: prihvaćanje ili odbacivanje.

Filozofijski sistemi su uvijek jedno ili drugo, a ne nastajanje jednog kao svojeg drugog, kao napredovanje same istine. Zacijelo cvijet razara pupoljak, a plod izražava cvijet kao lažno postojanje biljke. Pa ipak su to, prema Hegelu, dimenzije jednog bitka, koji nastaje, momenti jedne biti kao koherentne cjeline: život istine, kojemu je svaki moment jednako nužan kao i drugi, a „ta jednaka nužnost sačinjava tek život cjeline (kurziv moj)“ (Fenomenologija duha, S. 6.).

Hegel je dobro mislio, da takav oblik mišljenja ne spoznaje, da je i on jednako nužan kao i drugi, pa kada to i nastoji, ne zna da drugi filozofijski sistem prevlada, da ga liši njegove jedno — stranosti, ne zna, jer je sama bit misli jednostrana, nedovoljna. Nije u moći, dakle, da se otme sili jednostranosti, koja, kao Leviathan, sve proždire, što ima punoću života, što je cjelovito. Jer ne — bitno mišljenje u protivnome ne spoznaje „međusobno nužne momente (Hegel).

A sama istina nije samo pitanje spoznaje, koja je odvojena od društvenog djela, već jedno bitno pitanje biti čovjeka, njegovog povijesnog života, koji se ne plaši smrti, koji je u otvorenom suncu dana, te nadilazi sve nastalo. Otuda će u filozofiji Marxa istina naći svoju istinsku bit: „Marxističko znanje znači: tegobna zbivanja iskrnavanja stupaju u pojami i praksu. Na problematskom području novoga ima još mnoštvo bijelih polja znanja, mudrost svijeta postaje po tome opet mlada i izvorna. Ako se bitak razumije iz svojeg „od kuda“ (Woher), to samo kao iz jednog isto takvog tendencioznog, još nezaključenog „Kamo“ (Wohin). Bitak koji uvjetuje svijest kao i svijest koja obrađuje bitak, razumije se na posljetku samo iz onoga i u onome, kamo i za čim tendira“ (E. Bloch, Das Prinzip der Hoffnung).

U materijalističkoj filozofiji istina dopijeva u svoju bit, u djelo u kojem se prisvaja i mjeri sama bit zbilje.

Tako je ona u biti povijesti, u povijesnosti povijesti, koja sve što jest, što je nastalo, posreduje i mijenja. Time je ona neposrednost, koja — u Hegelovom jeziku — „posredovanje nema izvan sebe, nego je to sama (kurziv moj)“ (Fenomenologija duha, S. 21).

No u Hegelovom idealizmu misao je sama sebi izvor i mjerilo. Ona u bitku misli sebe. No kada je, prema Hegelu, misao okrenuta prema bitku, neposrednosti supstancijalnog života, mora da otpočne sa mislima o stvari uopće, sa znanjima o općim principima. Prerasta ono tada u supstancijalitet ispunjenog života, koji je u samom iskustvu bitka.

Jer: „Stvar naime nije iscrpna u svojem cilju, nego u svome izvodenju, niti je rezultat zbiljska cjelina, nego je zbiljska cjelina ono zajedno sa svojim postajanjem; cilj za sebe jest neživa općenitost, kao što je tendencija puko previranje, kojemu nedostaje njegova zazbiljnost (Wirklichkeit), a goli je rezultat leš, koji je tendenciju ostavio za sobom“ (Hegel, *Ibid.*, S. 6).

Prema tome, bit nije definirana u svojem cilju, jer je on samo ideelna općenitost. Nije ni u tendenciji, jer je ona sama nezbiljsko previranje. No nije ni u rezultatu, jer je on već nastala, čvrsta i zamrznuta regija postojanja bitka, koji je odložio od sebe živu i zbiljsku cjelinu. Zacijelo, ovo izvorno dekomponiranje, trganje biti u prirodi je mnijenja, koje različitost stvari uzima kao njihovu granicu. Jer: po njemu, granica nastaje tamo gdje stvar prestaje, pa zato zbiljski zaobilazi samu bit: a time i bit istine.

U prošloj, partikularnoj filozofiji istina se mislila kao postojanje percepcije i predodžbe (Bacon, Locke, Berkeley, Hume) ili pak kao neposredno znanje apsolutnoga, koje postulira Jacobi kao odlučni protivnik Kantove transcendentalne filozofije — pored J. A. Eberhardta (1738—1809), Herdera (1744—1803), J. G. Hamanna (1730—1788), koji odlučno kritikuje teološki racionalizam. Jacobi u Fichteovom subjektivnom idealizmu nalazi potvrdu svoje vlastite kritike, jer je iz apriornih transcendentalnih uvjetovanih formi nemoguće doći do ne-uvjetovanih, pa, nasuprot Kantu i Spinozi, u osnovu bitka stavlja čuvstvo, emotivnu vrijednosnu dimenziju, po kojoj jednu misao mjerimo, prihvaćamo ili odbacujemo. Bitak je dohvatljiv ne po pojmu — kao kod Hegela — već po doživljaju: ne po pojmu bitka, u kojem se razvija punoća i totalitet života, već po intuiciji.

Hegel će se, dakako, suprostaviti romantičarima, prije svega Fr. Schlegelu (1772—1829), koji u svojoj estetičkoj doktrini ističe ironiju, po kojoj nešto jest, večitu porođiju, „transcendentalnu farsu“, koja je *productio sui generis*. No Hegel je bitno prevladao dotadanje orijentacije u dohvatanju istine.

Ali, prema Hegelu, filozofija mora da se čuva, da bude utješna (II, S. 9). Romantičarska filozofija želi da „uspostavi osjećaj bivstva, da pruži ne toliko spoznaje, koliko spas...

Ne pojam, nego ekstaza, ne nužnost stvari, koja hladno kroči naprijed, nego oduševljenje, koje vrije, treba da bude držanje i širenje bogatstva supstancije, koje vodi dalje (kurziv moj)" (Ibid., S. 8).

No Hegel misli — jer bit zaključuje, pretvara u bilost — da sa njegovom filozofijom duh napušta dosadašnji svijet „svoje opstojnosti i predočivanja“, počinje da se preoblikuje. Ali: „Prvo nastupanje jeste tek njegova neposrednost ili njegov pojam... Tako znanost, kruna svijetla duha, nije dovršena u svojem početku. Početak novoga duha jeste produkt dalekosežnoga preokreta raznolikih forma stvaranja, nagrada mnogostruko zapletenoga puta i isto tako mnogostrukoga napora i truda“ (Ibid., S. 10).

U sistemu duh je zadovoljen, zaključen. U njemu duh, kao bit svih bića, postaje bilost. Zato je Hegel zaključio svoju filozofiju; zaključenost njegove filozofije je u biti filozofija zaključenosti.

Duh nije dakle materia, nije mater svih bića. Hegel je zato morao biti idealist. Njegova dijalektika je bila partikularna, antikvarska, zaključena. Ona je bila dijalektika onoga, što je bilo, bilog, prošlog, još-postojećeg. Zato je njegova filozofija prošla.

Ali bit filozofije biti će zaključena sve dotle, dok ona ne bude filozofija biti zbilje, dok nije u moći, da otkrije kakav je bitak o sebi samome, u svojem polifonijskom i neiscrpnom mijenjanju. Jer: čovjek jednostavno ne spoznaje, već cijelim svojim bićem, svojim fieri, mijenja, posreduje bića, a time ujedno i samu bit zbilje, pa je zato njegova spoznaja u biti, to jest: predmetna, kako veli Marx.

Mater-ijalistička filozofija jeste ono, što jest, ako misli da se samo u biti povijesnog odjelovljenja biti same zbilje otkriva, prisvaja, proizvodi i mjeri bit istine. A bit povijesnog čovjeka nije ni u jednoj regiji ili u obliku uzetom odvojeno: ap-straktno, već je ona uvijek prisutna, živa u svim njegovim slojevima, ukoliko su oni fieri, rađanje novoga.

POVIJESNO DJELO KAO IZVOR SPOZNAVANJA

No da li je i spoznaja u mater-ijalističkoj filozofiji jedan oblik fieri čovjeka? Da li je ona odvojena od biti čovjeka, od djela, od povijesnog mijenjanja svijeta?

Postoji filozofiranje, koje misli, da je spoznavanje samo orudje (Werkzeug), da se dohvati apsolut, da se njime zavlada. Time se, prema Hegelu, područje apsoluta, zbilje, misli na posve drugoj, onostranoj dimenziji. Već je to u filozofiji Grka inaugurirao Platon: bitak nije neposredno prisutan u svijetu povijesna čovjeka, u kojemu se živi po mjeri prolaznog, ne-bitnog, već je izvorno udaljen, otudjen, pa mu sve u ne-zbiljskome svijetu teži — i samo tako podliježe

i postoji u horizontu bitka, u vječno mladom životu čistih, vječitih, ne-promjenljivih oblika, u životu duhovne biti, eidosu ili ideje. A Kant će tu tezu u novovjekovnoj filozofiji još jasnije i čistije izraziti u svojim Kritikama transcendentálnih formi spoznavanja.

Kao i Hegel u svoje vrijeme i mi postavljamo pitanje: da li je spoznavanje samo oruđe?

Postoje, prema Hegelu, različite vrste spoznavanja, pa se čini da je jedno adekvatnije krajnjem cilju: dohvaćanju „apsoluta“, zbilje, nego drugo. Pored toga, misli se, da bi se prije trebalo odrediti podrijetlo, mogućnosti i granice spoznavanja, njen horizont, u kojemu se javlja. Štoviše, bez toga određenja, izgleda, veli Hegel, da se stvaraju samo „oblaci zabluda“, umjesto „nebesa istine“.

No takvo spoznavanje nosi konzekvenciju: da „svijest s pomoću spoznavanja“ (Hegel) ne može dohvatiti ono, što o sebi postoji, jer je a priori stavljena granica između spoznavanja i bitka, zbilje. Ili pak nosi drugu konzekvenciju: da je spoznavanje samo sredstvo (das Mittel); neki pasivni medium (ein passives Medium) kroz kojeg bitak izražava svoju bit — svijetlo istine (das Licht der Wahrheit).

Zacijelo: i jedno i drugo filozofiranje ispušta bitno: ne misli bit zbilje u njenom odjelovljenju, u kojemu se ona sabira, prisvaja, otkriva. Kod Hegela to je bila „svijest o slobodi“, u kojoj se bit zbilje prisvaja.

Jedna razlika Marxa i Hegela jest: razlika između duhovnog djela i univerzalnog, društvenog, povijesnog djela čovjeka. U filozofiji Hegela čovjek je homo sapiens. U filozofiji Marxa čovjek je homo humanus, proizvodni čovjek.

No da ponovo pitamo: da li je spoznavanje samo orudje?

Prvo, ukoliko je spoznavanje orudje, tada je očito, misli Hegel, da njegova primjena ne ostavlja samu zbilju — ili bitak — u miru, čist, neokrnjen, kakav je on o sebi, već ga mijenja, preokreće, te nije, zacijelo, afirmiranje zbilje kakva je ona o sebi, već samog subjekta spoznavanja kao oruđa. To je spoznavanje dakle preokretanje zbilje, pa nju ne možemo dohvatiti kakva je ona o sebi.

Drugo, ukoliko je, međutim, spoznavanje neki pasivni medium, kroz koji nam nekako dopire sama bit zbilje: njegova istina, kako se Hegel idealistički izražava, i tada se ona ne javlja kakva je o sebi, „nego kakva je uslijed toga medija i u tome mediju“ (Ibid., S. 45.).

Hegel će ovdje, u okviru prošle filozofije, inaugurirati njeno prevladavanje, a svojim idealizmom u biti nju definira, pa je u njoj vlastita imanentna kritika. Jer: prošla filozofija zastaje u otuđenoj spoznajno-teorijskoj podvojenosti subjekta i objekta, te zato ne zna, da oni postoje

samo u biti povijesna čovjeka. U novovjekom građanskom filozofiranju već Cartesius počinje sa me cogitare, koje je ujedno jedino mjerilo za me esse, te tako dijeli bit čovjeka od biti zbilje. Štoviše: jedina realnost jeste ona, koja je postavljena po spoznajnom subjektu. Ona je dakle apsolutna realnost.

Dakle, spoznaja nije samo sredstvo da se ovlada bitkom, zbiljom, jer sredstvo, koje upotrebljavamo, prema Hegelu, nije bitno: nije adekvatno cilju. Donosi ono, što je protivno cilju. Zato se pomišlja, da je to posve moguće izbjeći: treba samo poznavati način djelovanja orudja (der Wirkungsweis des Werkzeuges). Tako bismo bili u moći da u djelu odbijemo onaj dio, „koji u predodžbi, koju s pomoću toga orudja dobivamo o apsolutnome, pripada samome orudju, i da se tako ono istinito dobija čisto (kurziv moj)“ (Hegel, *Ibid.*, S. 45).

No bit povijesti, prema materijalističkoj filozofiji, nije neka irelevantna stvar. Ona postaje samo po čovjeku, koji se na bitan, to znači: univerzalan način odnosi prema biti zbilje. I zato ukoliko naknadno odbacujemo ono, po čemu bit jest, po čemu nastaje, tada smo na početku, na već prošlom, nastalom, koje više ne nastaje, tada smo na zaključenom.

Hegel mjeri samu bit povijesti čovjeka po jednoj njegovoj mjeri, po ideelnom, koje je izvor i uvir svih bića. Duh je ono, što proizvodi, što formira. I zato: „Ako od neke formirane stvari, oduzmemo ono, što je orudje izvršilo na njoj, onda nam je ta stvar — ovdje ovo apsolutno — opet upravo ono isto kao prije toga truda, koji je dakle bio suvišan“ (*Ibid.*, S. 46).

Na primjer: cipele kao svakidanja, profana, upotrebna vrijednost, stvar, kako veli Marx, nemaju za neko ljudstvo neki bitni, povijesni smisao. One postoje kao i sve druge stvari: irelevantno — troše se. Pa ipak one mogu zadobiti svoju bit. Na primjer, kod Van Gogha u njegovoj slici „Cipele“ (1886), To je djelo, kao i sva ostala Van Goghova djela, u kojem je sažet jedan bitni, povijesni život čovjeka, ne samo pojedinih subjektiviteta, u kojemu je sabrano jedno vrijeme čovjeka.

I zato to djelo nije jednostavno, irelevantno mrtvo bivstvo: u njima je zaustavljena jedna historijski uvjetovana tragična usamljenost i patnja čovjeka kao bitna, trajna kristalična piramida bogatstva ljudskog i prirodnog bića. Izražena je, otkrivena jedna situacijska povijest, zgažena opstojnost: jedna živa povijest prisvojena je, u biti je i suvremenog čovjeka.

Bit čovjeka je uvijek otvorena.

Van Goghovo djelo postoji kao svojevrsna bit čovjeka. To znači: ne samo da jednostavno traje, već živi svoju bit, koja je uvijek nova, puna, živi svoju istinu. Nije dakle pro-

sto samo neka stvar, koja se dopada, koja samo postoji medju lijepim stvarima, već je u svojoj biti afirmacija biti čovjeka, totaliteta odražavanja njegova povijesna života.

To je djelo. A djelo uvijek djeluje. To je jedan od ljudskih, bitnih povijesnih odnosa čovjeka prema biti zbilje, način rodnog, materijalnog mijenjanja svijeta — i afirmacije čovjeka kao slobode. Jer: čovjekova bit jeste univerzalna, ljudska bit. „To je — veli Marx — moguće na taj način, da predmet postane za njega društveni predmet, da on sam sebi postane društveno biće i da društvo za njega postane biće u tom predmetu“ (Rani radovi, S. 232).

Tako djelo postaje svojevrstna bit povijesti čovjeka: ono što postoji i živi, što teče kroz sve trajnosti i prolaznosti vremena. Ima svoj izvor u samome sebi, u društvenosti čovjeka, u onome što samo sebe kreće, što se razvija, i što se nikada ne ostavlja. Tu je prošla filozofija prošla.

Dakle, ako je i umjetnost kao svojevrstno djelo čovjeka, ako je ona otkrivenost biti čovjeka, a time i biti zbilje, ako je ona istina, ἀλήθεια, tada je i ona jedan oblik proizvodnje biti povijesti čovjeka, akt nastajanja čovjeka, „neoboriv dokaz o svom rođenju pomoću samoga sebe, o svom procesu nastajanja (kurziv moj)“ (Marx, Ibid., S. 237). Zato kroči ona kroz „vječitu draž“ (Marx). Umjetnost je tako u biti čovjeka, djelo, oblikovanje uvijek novoga, još-nastalog.

Svaki oblik biti povijesti čovjeka jest svojevrstno konstituiranje i nastajanje jedne od čovjekovih bitnih moći, kako veli Marx. U svakom svojem djelu čovjek je na svojevrstan način na djelu. Samo tada je u svojoj biti, kod sebe. Samo tada je slobodan.

Jer: sloboda nije samo puki oblik spoznaje čovjeka. Sloboda je povijesno, ontičko djelo čovjeka, ukoliko on u njemu prisvaja neiscrpna bića svijeta po njihovoj biti, mjeri, zakonu, po njihovoj otvorenosti, po njihovom uvijek novom nastajanju, ukoliko ih dakle svladava i transponira u svoju bit. Samo u slobodi kao biti svoje povijesti, svoje univerzalnosti, čovjek živi po biti svih bića, to znači: on u svojem univerzalnom djelu napušta svoja nastala stanja — i osvaja uvijek nova.

Zacijelo, i umjetnost je, kao i filozofija, — a time se ona dakako ne iscrpljuje — jedan oblik društvenog, ljudskog, kako veli Marx, povijesnog, a ne naprosto historijskog, prisvajanja biti zbilje, a time je ona na djelu, u biti čovjeka. Ukoliko je ono odjelovljenje same istine. Takvo je, zacijelo, i ovo Van Goghovo djelo — kao i djelo Shakespearea, Goethea, Bethowena i t.d. — jedan lik biti čovjeka, istine, jedan novi organizam bitne povijesti čovjeka.

I kada bismo — da se vratimo Hegelovim mislima — od ove „formirane stvari“ oduzeli ono, što spoznavanje kao orudje čovjekovog aktiviteta stvara na njoj, ono kristalizirano i uvijek svojevrsno organiziranje, odjelovljenje homo humana, ostala bi, zacijelo, jedna isprazna i irelevantna opstojnost, koja pripada historijski nastalom, prošlom, koje svojim vrijednostima ne živi.

No posve je krivo misliti, da je spoznavanje nešto izvanjski usmjerno na bit zbilje, da je ono jedna djelatna obostranost, a zbilja, koja treba da se spoznajno ovlada, neka pasivna onostranost. Jer: u biti povijesti čovjeka sama bit zbilje postaje zbilja biti. Zato samo u biti povijesti i spoznaja jest, svijest postaje svijesni bitak, kako veli Marx, koji sebe odražava, prisvaja, spoznaje, koji se na jedan svojevrsan način mijenja, odbija od sebe, radja se, to znači postaje mater još-ne-nastalog, ne-zaključenog.

Spoznavanje je uvijek svjetovnost misli. Utoliko je na izvorima svoje vlastite biti — povijesnog djela čovjeka.

No i kada se drži pak da je spoznavanje samo medium, u kojem se lome „zrake svijetla istine“ (Hegel), te se misli da je posve dovoljno da se u rezultatu odbije samo lomljene — i tada je to bitno krivo. „Jer spoznavanje nije lom zrake, nego sama zraka, kojom nas istina dotiče, a kada bi se to odbilo, bio bi nam označen samo čisti pravac ili prazno mjesto“ (Hegel, *Ibid.*, S. 46).

Hegel je idealist, jer misli da je ideja u biti kuća istine, da je ona njen izvor. No u filozofiji Marxa djelo je kuća istine.

Ali Hegel je, pored toga, još bitno nov, aktualan u Lenjinovom smislu. Jer: filozofiranje koje drži, da je spoznavanje samo orudje ili pasivni medium s pomoću kojeg se dohvaća zbilja, bitak, nastaje iz krive pretpostavke: iz bojazni da će se doći u zabludu, pa se time stvara nepovjerenje u znanost, koja međjutim na djelu spoznaje. Zato Hegel duhovito veli: „Onda se ne vidi, zašto obratno ne bi trebalo posumnati u to nepovjerenje i bojati se, da je već taj strah da će se pogriješiti sama zabluda“ (*Ibid.*, S. 46).

Naime: kod tog filozofiranja — koje je inaugurirao Kant — misli se u pretpostavci, koja nije nikada neoborivi dokaz o svojoj istinitosti, da je zbilja, bitak, jedna zasebna sfera, a spoznavanje posve druga, i da je „za sebe rastavljeno od apsolutnoga nešto realno...“, pretpostavka, kojom se ono, što se naziva strahom pred zabludom, pokazuje više kao strah pred istinom“ (Hegel, *Ibid.*, S. 46). Dakle: „apsolutno je jedino istinito“ i „istinito je jedino apsolutno“ veli Hegel. A time zacijelo izražava svoju filozofiju „apsoluta“, koji je zaključen.

Put Hegelove filozofije jeste put njenog zaključivanja. Ona samu sebe u samoj sebi ruši, negira, jer nije bila na iz-

voru sebe: u uvijek otvorenoj, novoj biti povijesna čovjeka. Ona nije bila u materiji, koja je jedina mater svih bića.

U mater-ijalističkoj filozofiji spoznavanje je ono, koje izvire iz povijesnog djela čovjeka, koje dakle svojom biti participira u mijenjanju svijeta. Samo tako je ono u istini, u djelu.

Hegel je sam tok jedne rijeke povijesnog života pretvorio u njegov izvor. Zato njegova filozofija nije izvorna, nije mater-ijalistička. Njegova dijalektika nije otvorena. Ona je dijalektika prošlog, bilog. Zato ona nije u biti, koja je uvijek nova, otvorena prema futurum esse. Ona ne otkriva budućnost u prošlosti.

U svojem idealizmu — koji, prema riječima Lenjina, nosi u sebi najviše materijalizma — Hegel inaugurira filozofiju, koja je i ontologija i logika i teorija spoznaje, koja se pita za bit svih bića, dakle i za bit spoznaje. Ona se pita za „univerzalne, svestrane, žive veze svega sa svim i odraza te veze — materialistich auf den Kopf gestellter Hegel — u pojmovima čovjeka, koji treba da budu takodjer otesani, obradjeni, gipki, pokretni, relativni, uzajamno povezani, jedni u suprotnostima, da bi obuhvatili svijet. Produženje Hegelovog i Marxovog djela mora se sastojati i dijalektičkoj obradi historije ljudske misli, nauke i tehnike“ (Lenjin, Filoz. sveske, S. 118).

Hegel se bori protiv takozvanog zdravog ljudskog razuma, protiv njegove zaključenosti. Jer: kod njega je sve već odavno riješena stvar, a pri tome se, dakako, oslanja na neko unutarne čuvstvo, pa je „obračunao sa onim, koji se ne slaže s njime. On mora izjaviti, da on nema dalje ništa reći onome, koji u sebi ne nalazi i ne osjeća isto; — drugim riječima: on korijen humanizma gazi nogama. Jer priroda je humaniteta, da teži za suglasnošću s drugima, a njegova je egzistencija u ostvarenome zajedništvu svijesti. Ono protivu-ljudsko, životinjsko sastoji se u tome, da ostaje kod osjećaja i da sebe samo spomoću njega može da izrazi (kurziv moj)“ (Hegel, Ibid., S. 41).

„Ideja o sebi i za sebe“ izlazi sama iz svoje vlastite ograničenosti, „izlazi nad samu sebe“, živi, je rse sama proizvodi, jer ništa ne postoji što ona nije. Život ideje jeste njena dijalektika. Sa idejom ona umire. Zato Hegel veli: „Svijest trpi (leidet) dakle od sebe same tu silu, da sebi kviri ograničeno zadovoljenje (kurziv moj)“ (Ibid., S. 50). Univerzalno zadovoljenje ima u njegovoj filozofiji. Ništa se više ne radja, sve samo jest, sve je zaključeno.

Idealizam Hegela ipak završava u nihilizmu.

U mater-ijalističkoj filozofiji Marxa dijalektika je na svojem izvoru — u polifonijskoj, univerzalnoj biti čovjeka, u mijenjanju svijeta. A na svojem izvoru ona je živa, uvijek nova,

ne-zaključena, otvorena prema još-ne-postojećem. Jednom riječi: u biti čovjeka dijalektika je kod kuće, kod sebe.

Zato mislimo, da je tek Marx inauguirao filozofijsku analizu biti povijesti čovjeka, u kojoj se sabira sama neiscrpna bit zbilje. Otuda je i sama misao shvaćena iz svojeg izvora, iz društvenog bića čovjeka.

Kod Hegela je, međutim, bit povijesti svedena na „ideju o sebi i za sebe“, na ideelno, na svijest, koja sebe misli kao bitak. Zato nema rastavljanja mjerila spoznaje i samog predmeta. „Svijest daje svoje mjerilo na njemu samome, a istraživanje postaje time poredjivanje njega sa samim sobom; jer razlikovanje, koje se upravo napravilo pada u nju“ (Ibid., S. 51).

I zato: „Kako ona (svijest — op. A. Š.) dakle na svome predmetu nalazi, da njoj ne odgovara njezino znanje o njemu, ne održava se ni sam predmet; ili mjerilo ispitivanja mijenja se, ako ono, čije mjerilo treba da bude, ne zadovolji kod ispitivanja; a ispitivanje je ne samo ispitivanje znanja, nego i ispitivanje mjerila (kurziv moj)“ (Hegel, Ibid., S. 52).

Ako Hegela prevedemo na jezik filozofije Marxa, to znači: znanje se mjeri u univerzalnom djelu čovjeka, u prisvajanju biti zbilje. Mjera znanja je znanje mjere svijeta, zakona, postajanja.

No Hegelova filozofija zna samo za ideelno kao izvorno biće cijele zbilje. To je bilo nužno. Jer ideelna povijest Njemačke druge polovine 18 i prve polovine 19 stoljeća i jeste bila jedina tadanja suvremena povijest. Zato je mladi Marx u djelu Uz kritiku Hegelove filozofije prava, koje je publicirano u „Deutsche-französische Jahrbücher 1843 godine, Ingeniozno otkrio: „Mi smo filozofski suvremenici sadašnjice, a da nismo njeni historijski suvremenici. Njemačka filozofija je idealno produženje njemačke historije“ (Rani radovi, S. 78).

A Hegel je zacijelo bio „najdosljedniji, najbogatij, i posljedni oblik“ te filozofijske povijesti, koja postulira idealno kao jedini izvor, bitak svijeta i povijesti čovjeka. Zato je njegova filozofija bila metafizika ideelnog totaliteta čovjeka.

Jer: kod Hegela iskustvo je u biti iskustvo svijesti: „Iskustvo, što ga svijest stiže o sebi, prema svojem pojmu ne može u sebi sadržavati ništa manje nego cijeli njezin sistem ili cijelo carstvo istine duha, tako da se momenti te istine prikazuju u toj osebujnoj odredjenosti, da nisu apstraktni, čisti momenti, nego onakvi kakvi su za svijest, ili kako ona sama nastupa u svome odnosu prema njima, uslijed čega su momenti cjeline likovi svijesti“ (Ibid., S. 53-4).

U mater-ijalističkoj filozofiji istina nije u carstvu duha, u, od biti čovjeka, od njegove društvenosti: odjelovljenja, otuđenoj svijesti. Jer bit istine jeste istina biti povijesnog odjelovljenja zbilje, u praksi, kako veli Marx.

No cijela prošla filozofija je bila zatvorena u lažni, otuđeni krug spoznaje, pa bit svijeta izražava na ne-bitan način. Zato bi se Hegelove riječi mogle odnositi i na njegovu filozofiju: „Takvo znanje sa svim naklapanjima ovamo i onamo ne miče se s mjesta, a da i ne zna, kako mu se to dešava. Subjekt i objekat i t. d., bog, priroda, razum, osjetljivost i t. d. uzimaju se kao poznati, a da se nisu razmotrili osnovom i nečim, što važi, pa sačinjavaju čvrste točke kako polazjenja, tako i vraćanja“ (Hegel, *Ibid.*, S. 20).

Zacijelo: ono što je poznato nije, međutim, time još spoznato (Hegel).

U materijalističkoj filozofiji Marxa — koja je ujedno sebi i metodologija — spoznaja nije samo u abstrakciji od povijesnog djela čovjeka, već u njemu jest, u konkretnu. Zato je, čini se, veli Marx, posve ispravno početi analizu materijalne građanske proizvodnje sa onim, što već postoji u našoj predodžbi: sa stanovništvom, koje je subjekat proizvodnje, sa njegovom klasnom strukturom, sa vrstama proizvodnje, sa izvozom i uvozom i t. d. — sa realno konkretnim.

No subjekt građanske proizvodnje postaje apstrakcija bez određenja klasa. Klase su neodređene bez određenja najamnog rada i kapitala. Kapital pak predpostavlja analizu robe, vrijednosti. „Počnem li dakle — veli Marx — sa stanovništvom, bila bi to kaotična predodžba cjeline i ja bih bližim određivanjem dolazio analitičkim putem na sve jednostavnije pojmove: od zamisljenog konkretnog na sve utančanije apstrakcije, dok ne bi dospio do najjednostavnijih odredaba“ (Marx, *Kritika polit. ekonomije*, Uvod, S. 33—4).

Apstrakcija je pak zbiljska spoznaja samo u vezi s drugim: ako izlazi iz svoje jednostavnosti, ako se posreduje — i tako zadobija živu cjelovitost.

Ono je bio put od jedne nerastavljene i zato kaotične cjeline do najjednostavnijih odredjenja.

Drugi put: od najjednostavnijih odredjenja, koja se posreduju — i tako imaju udjela na zbiljskoj cjelovitoj cjelini — jeste međutim filozofijska nužnost. Jer: apstrakcije samo kroz svoje kretanje — kod Marxa: od onih živih i suptilnih otkrivanja robe kao jednog oblika otudjene biti čovjeka do njegovog univerzalnog stanja, kapitala — odražavaju bit, konkretnu svijeta.

Kad Hegela je to put pojma, koji će „obuhvatiti potpunu svjetovnost svijesti u njenoj nužnosti“ (*Ibid.*, S. 22). On misli da samo svijest prisvaja, proizvodi konkretno, jer „svijest ne zna i ne shvaća ništa, osim što je u njezinu iskustvu, to je samo duhovna supstancija, i to kao predmet nje same“ (*Ibid.*, S. 22-3).

U misli realno konkretno spoznaje se kao misao konkretno. „Zbog toga je Hegel zapao u iluziju da realno shvati kao rezultat mišljenja koje se u sebi sjedinjuje, u sebe udubljuje,

i iz samog sebe kreće, dok je metod koji se od apstraktnog penje ka konkretnom samo način za mišljenje da sebi prisvoji konkretno, da ga reproducira kao duhovno konkretnog. Ali to u ni u kom slučaju nije proces postanja samog konkretnog (kurziv moj)" (Marx, *Ibid.*, S. 34).

Zato su i subjekt i objekt samo prividno podvojeni jedan od drugoga. Jer: oni se mijenjaju u biti čovjeka. Njihov odnos je odnos biti čovjeka prema biti zbilje, oni su bit u formi biti — i samo su idealiter podvojeni. U biti čovjeka subjekati objekat u svojoj relativnoj razlici prerastaju jedan u drugi, žive u jednome, jedinstveni su. Previdjeti jedno ili drugo znači: upasti u okvire prošle filozofije.

Ako je mater-ijalistička filozofija usmjerena na bit povijesnog odjelovljenja same biti zbilje, ona je nužno povijesna, realna anticipacija njenoga bitka, njene žive zbilje. „Očekivanje, nada, intuicija na još nenastalu mogućnost: to nije samo temeljna crta ljudske svijesti, nego, ako se konkretno opravda i shvati, temeljno odredjenje unutar cjelokupne objektivne zbilje. Filozofija će imati savjest sutrašnjice, partijnost za budućnost, znanje nade ili ne će više imati nikakvog znanja“ (E. Bloch, *Das Prinzip der Hoffnung*).

Ako je bit filozofije u filozofiji biti zbilje, ona je nužno profetska, nova, živa, izvorna.

Zato u Mater-ijalističkoj filozofiji istina nije samo karakter suda, kako je prošla filozofija mislila, nije samo podudarnje, *ὁμοιωσις* izričaja, *λογος-α* za stvari, *σα πραγμα*. Bit istine jeste bitno djelo čovjeka, u kojem on jedino prisvaja, proizvodi i mijenja zbilju.

Ali bit djela jeste prisvajanje i savladavanje biti zbilje. Zato je ona sloboda. U slobodi kao univerzalnom prisvajanju zbilje istina se opravdava: mjeri. Sloboda kao bitna, živa, povijesna, konkretna mjera zbilje, ujedno je mjera istine. Jer sloboda jeste istina na djelu.

Kod Hegela je sloboda bit duha. Kod Heideggera sloboda je ekzistencija. I jedan i drugi filozof upadaju u idealizam, jer bit čovjeka ne odredjuju na bitan način, kao društveno, kao univerzalno odjelovljenje čovjeka.

A filozofija ne smije da dvoji bit i biće. Kod Hegela je to bio ideelni povijesni odnos. „I u filozofijskome spoznavanju jeste nastajanje opstojnosti kao opstojnosti različito od nastajanja biti ili unutrašnje prirode stvari. No filozofijsko spoznavanje sadržava prvo oboje...“ (Hegel, *Ibid.*, S. 26).

Ako je bit čovjeka da se odnosi, to znači: da prisvaja, da mijenja zbilju, onda je odnos subjekta i objekta jedan od odnosa same povijesne biti čovjeka. Otuda kada se filozofija pita za bit ujedno se pita za odnos subjekta i objekta kao realnog događanja.

Hegelova filozofija nije bila u biti kretanja. Ona je samo znala za bilo kretanje, a ne za novo, još-ne-nastalo. No kod Hegela zato nalazimo na bitne misli o kretanju. On veli: „Kretanje je podvostručeni proces i bivanje cjeline tako, da svaka stvar ujedno postavlja drugu, a zbog toga svaka i ima u sebi obje kao dva pogleda; one zajedno sačinjavaju cjelinu na taj način, da sebe same rezrešavaju i čine momentima te cjeline“ (Ibid., S. 26). Ali: cjelina je u ne-zaključenom, a ne u zaključenom „sistemu“.

Hegelova filozofija nije mislila bit zbilje u djelu čovjeka, u bitnoj povijesnoj cijelosti, u kojoj čovjek sam sebe sebi otkriva. Ona nije mislila bitno djelo čovjeka: povijest kao kuću same biti zbilje, u kojoj je i filozofija ono, što jest: u svojoj kući.

Jer: tek u slobodnom, to znači: univerzalnom djelu čovjeka istina nalazi svoje mjerilo. „Tako je ono istinito bakantijska vrtoglavica, u kojoj nema člana, koji ne bi bio opijen“ (Hegel, Ibid., S. 28).

Zacijelo: tek u bitnom djelu istina se kreće u samoj sebi, u svojoj biti. Samo u njemu je ona otvorena, nezaključena, nova, živa, polifonijska, apsolutna i relativna. U djelu, u praksi, istina se sama sebi otkriva. Jer u djelu priroda nastaje za čovjeka. Marx je tu još nov i izvoran: „Time, međutim, što za čovjeka socijalista cjelokupna takozvana svjetska povijest nije ništa drugo do proizvodnja čovjeka pomoću ljudskog rada, ništa drugo do nastajanje prirode za čovjeka, on ima očigladan neoboriv dokaz o svojem rođenju pomoću samoga sebe, o svom procesu nastajanja“ (Rani radovi, S. 227).

Mislimo da je to bitna misao za suvremenu materijalističku filozofiju. Ali bitno djelo ne smije se zamijeniti sa jednim djelom, jer tada filozofija istupa iz svoje biti.

FILOZOFIJA KAO POTREBA HOMO HUMANUSA, KAO RAZUMIJEVANJE LJUDSKE PRAKSE

Filozofija Marxa je izvorna, živa, povijesna negacija prošle — a time i Hegelove i Heideggerove i Hartmannove filozofije — jer on misli bit filozofije na bitan način: iz izvora povijesnog odjelovljenja svijeta.

Zbilja nije prema čovjeku u njegovom djelu neka druga irelativna opstojnost, nešto što se samo o sebi ukida, proizvodi. Ona samo u čovjekovom djelu, kao njegovoj biti, napušta jedno svoje nastalo stanje, zaključenost, otvara se, prisvaja se.

U djelu čovjeka i sama je misao djelo. Otuda misao može i mora zahvatiti iznutra bit zbilje, a time i svoju zbilju. Tek tu filozofija jest ono, što je Hegel mislio za svoju: Filo-

zofija je „Weltweisheit“, svjetovna mudrost, „jer ona je ne samo istina o sebi i za sebe, nego i istina, ukoliko u svjetovnosti postaje živa“ (Filozofija povijesti, S. 330). Tek se tu ona odnosi na buduće, na još-ne-nastalo, koje je nužno.

Zato materijalistička filozofija ne misli, da je spoznavanje samo djelatna ovostranost, a zbilja neka samo pasivna onostranost, objektivitet, u što padaju neka današnja nastojanja.

Naime: zbilja se može prisvajati i prevladavati samo kroz odjelovljenje. No ona se može modificirati samo zato, što i njena bit tome tendira: što sebe nužno odbija od sebe, što se kreće po vlastitoj mjeri, zakonu, pa je nastajanje ono djelo, koje „zavisi od prirode predmeta i od prirode njoj odgovarajuće bitne moći (Wesenskraft)“ (Marx, *Ibid.*, S. 232). Analogno: čovjek bit zbilje prisvaja kao svoju bit, „kao što se ubire zreli plod, koji se isto tako sam nudja, kao što se uzima“ (Hegel).

Prošli materijalizam, prema Marxu, misli zbilju u obliku objekta, kontemplacije, kao nešto nastalo, zaključeno, mrtvo. Ona se dakle ne misli, što u biti jeste: „kao ljudska čulna djelatnost, praksa, ne subjektivno“ (I. teza o Feuerbachu). Jer: „Feuerbach hoće čulne objekte, koji se zbiljski razlikuju od mislenih; ali samu ljudsku djelatnost on ne shvaća kao predmetnu djelatnost (kurziv moj)“ (Marx).

Već je tu — a to ulazi u bit filozofije istine — Marx posve jasno i izvorno inaugurirao ono univerzalno, cjelovito, bitno prevladavanje spoznajno-teorijske korelacije subjekta i objekta u prošloj filozofiji. Jer: u povijesnoj biti čovjeka odnos subjekta i objekta jeste način odjelovljenja istine.

Tu je kuća istine. Utoliko se filozofija pita za veritas homo humanusa, a time i za njeno mjerilo, za slobodu, za novo, za nadu, za ono, što je nužno.

U društvenom, povijesnom djelu istina se mjeri, sazrijeva u svoju bit, u realnu, povijesnu bitnu moć čovjeka. U djelu čovjek sabira bit zbilje, spoznaje, prepoznaje sebe, postaje svijestan sebe kao bitnog bića. Čovjek u djelu i misli, opravdava svoju spoznaju. Samo u djelu on zna, da bit zbilje jest, da ona nije samo čisti subjektivitet, kako na primer misli Fr. Nietzsche: „Ideja da postoji između subjekta i objekta neka vrsta adekvatnog odnosa; da je objekt nešto što bi, gledano iznutra, bilo subjekt, dobronamjerna je izmišljotina kojoj je, po mojem mišljenju, prošlo vrijeme. Mjera onoga čega smo uopće svijesni potpuno zavisi od grube koristi koju imamo od svijesti: kako bi nam ono gledanje pod uglom svijesti u ma kojoj meri moglo dozvoliti da o „subjektu“ i „objektu“ dajemo sudove kojima bi se dodirivala stvarnost“ (Volja za moć, S. 307).

Kod Nietzschea mjera istine, spoznavanja jest volja za moć.

Kod Marxa mjera istine jest društveno djelo čovjeka. Jer je čovjek jedino biće, koje bit zbilje pretvara u svoju vlastitu bit, u čovječnost sebe. I njegova spoznaja postaje bitna, in concretum. Jer: „Konkretno je konkretno zato što je ono skup mnogih odredaba, dakle jedinstvo mnogostrukog. Zbog toga se ono u mišljenju ispoljava kao proces sjedinjavanja, kao rezultat, ne kao polazna točka, ma da ono jeste stvarna polazna točka, pa uslijed toga i polazna točka opažanja i predodžbe“. (Marx, Kritika političke ekonomije, Predgovor i Uvod, S. 34).

Prošla se filozofija odnosila prema biti zbilje na neadekvatan, otudjeni, izopačeni, ideološki način. Ona je — kako veli Marx — samu sebe postavljala kao mjerilo biti zbilje i čovjeka. Ona dakle nije mogla preći okvire otudjenog bitka, pa nije mogla odraziti vezu subjekta i objekta, partikularnog i univerzalnog, još-postojećeg i još-ne-postojećeg a koje je nužno. Bitni oblik otudjenja čovjeka jest podjela bića čovjeka na duhovno i materijalno. „Počev od tog trenutka svijest može zaista da uobrazi da je ona nešto drugo nego svijest o postojećoj praksi, da ona može stvarno da predstavlja, a da ne predstavlja ništa stvarno — počev od tog trenutka, veli Marx, svijest je u stanju da se emancipira od svijeta i da predje na stvaranje „čiste teorije“, teologije, filozofije, morala i t. d. (kursiv moj) (Historische Materialismus, Bd. II, S. 22, Leipzig 1932).

Sa filozofijom Marxa novi, čovječni čovjek se bori protiv izvora samootudjenja. Tako filozofija postaje bitna potreba čovjeka, postaje filozofija mijenjanja, kako veli E. Bloch. Zato se svijest, kao modus društvenog čovjeka, odnosi na bit povijesne zbilje, a time ujedno na sebe kao povijesnu.

U filozofiji mijenjanja zbilje ujedno se mijenja i filozofija. Ona je uvijek otvorena prema novome, koje je nužno, prema biti povijesti čovjeka. Jer: otkrivanje istine nije samo čisti teorijski posao, već posredovanje biti, prisvajanje novoga.

Samo tako smo u izvoru filozofije Marxa. Jer: „Die Frage, ob dem menschlichen Denken gegenständliche Wehrheit zukomme, ist keine Frage der Theorie, sondern eine praktische Frage“ — veli Marx u II tezi o Feuerbachu. A mislimo da je tada Marx bio kod sebe.

To se odnosi i na umjetnost. Jer: u umjetničkom odjelovanju biti svijeta, a time i čovjeka, istina nalazi svoje mjerilo: jedna muzička kompozicija, neka lirska pjesma, drevni hram, neka moderna skulptura, drama i t. d.

A ako jedno današnje filozofiranje nije u moći da bitno odrazi, da prisvoji bit povijesne zbilje, to znači da je posreduje, i ako ništa novo, živo, bitno ne donosi in extenso, zacijelo živi u prošleme, u onome što je povijesno dotrajalo,

dovršeno, iscrpljeno. Ono misli da živi, a samo puko traje. Filozofija je u krizi, jer je njena bit u krizi, kojoj je ona odraz.

Današnja građanska filozofija je u svim svojim smjerovima zaustavljanje na toj krizi klasnog čovjeka, pa zato ne uspijeva da otkrije nove povijesne perspektive. Očituje se to u onom kaleidoskopu filozofiranja od neokantovstva, neopozitivizma i fenomenologizma sve do neotomizma i egzistencijalizma, koji u svojoj biti odražava dramatičnu ek-sistentnu potragu za biti, koja je njoj zaključena, dotrajala, prošla, bila.

A filozofija biti kao bilog nije u moći da mijenja svijet, već da opisuje, interpretira, registrira, promatra, da sve nastalo stavlja u kartoteku mrtvih, okovanih kategorija.

Sa Marxom filozofija odražava bit na bitan način. Ona zna da je u djelu čovjek kod sebe, da je slobodan. Otuda je diferencija između Hegela i Marxa bitna: kod Hegela je duh ono, što je samo kod sebe, kod Marxa je djelo ono, što je samo kod sebe. Naime: „Društveni život je u biti praktičan. Svi misteriji, koji navode teoriju na misticizam, nalaze svoje racionalno rješenje u ljudskoj praksi i u razumijevanju te prakse (kurziv moj)“ (VIII teza o Feuerbachu).

Kada se filozofija pita za istinu, ona se ujedno pita i za njenu bit, za njenu mjeru, za bitno djelo čovjeka. Zato ona nije samo odvojena ontologija, gnoseologija, logika. Ona ne smije da upadne u okvire prošle, otudjene filozofije, ne smije se zatvoriti u antikvarno. A ako se ona pita za istinu, tada se ujedno pita za bit čovjeka, za njegovu slobodu, nadu, pita se ujedno i za bit zbilje: pita se za veritas hominis humani. Jer: prema Marxu čovjek se ne gubi u predmetu, tako da mu je fatalno podređen, kao kod Spinoze i Feuerbacha, niti se pak predmet gubi u čovjeku, kako je mislio Fichte.

Filozofija misli čovjeka koji se odnosi prema zbilji na univerzalan, društven način: kao čovjek. Njegova misao postaje univerzalna, ljudska. I zato sa Marxom filozofija postaje ljudska nauka, koja zna da se otudjenje sebi otudjuje, da se prevladava, i da čovjek postaje neposredno ono, što je u klasnom, otudjenom društvu, bio posredno: da postaje slobodan, dospijeva u svoje izvore, u svoje društveno djelo.

U slobodi kao djelu čovjek mjeri bića po njihovoj neisprpnoj i izvornoj mjeri. No: „Carstvo slobode počinje u stvari tek tamo gdje prestaje rad koji je određen nevoljom i spoljašnjom svrsishodnošću; po prirodi stvari, ono dakle leži s one strane materijalne proizvodnje... Sloboda se u ovoj oblasti može sastojati samo u tome da udruženi čovjek, udruženi proizvođači, racionalno urede ovaj svoj promet materije s prirodom... Ali to uvijek ostaje carstvom nužnosti. Sa one strane njega počinje rozvitak ljudske radne snage, koji je svrha samome sebi, pravo carstvo slobode, ali koje može da procvjeta

samo na onom carstvu nužnosti kao svojoj osnovici" (Marx, Kapital, III, S. 710—10).

Sloboda, kao odjelovljenje biti zbilje, ujedno je bit čovjeka. Otuda je ona, jer u njoj čovjek „uistinu proizvodi" (Marx), kao prisvajanje neiscrpnih mjera zbilje, ujedno mjera i čovjekove spoznaje.

Jer: samo u povijesnom djelu čovjeka, u njegovoj biti, filozofija je u vlastitoj biti: u mijenjanju svijeta. A „istinsko djelovanje u sadašnjosti zbiva se u totalnosti ovog procesa, koji nije zaključen ni spram natrag ni spram naprijed; materijalistička dijalektika postaje... posredno ovladanom novošću" — veli E. Bloch u djelu *Das Prinzip der Hoffnung*.

Materijalistička filozofija je otvorena, nova, izvorna. Ona se pita za bit, pa njenu zbilju antcipira. Ona zna za prošlo, koje još živi. Zato je tek iz perspektive materijalizma Marxa, kao filozofije bitnog, totalnog čovjeka, homo humanusa, stvari moguće razumijevanje, otkrivanje svih filozofijskih nastojanja, koja su historijski nužno zastala u introvertiranim, otudjenim, ideološkim okvirima, te bi tako povijest filozofije bila pred-povijest filozofije homo humanusa: filozofije istine, u kojoj se čovjek ustanovljuje kao bitno biće — kao povijesni život, koji traži razumijevanje samoga sebe.

Otuda je materijalistička filozofija mjerilo za otkrivanje biti prošle filozofije.

Sa Marxom bit filozofije postaje filozofija biti svijeta, njegovog prisvajanja, odražavanja, mijenjanja — odjelovljenja. Filozofija postaje dijalektički materijalizam, jer je samo on otvoren prema novoj budućnosti, prema biti čovjeka i njegove istine.

Samo se otvorena filozofija može per definitionem odnositi na otvoreno, na novo, na „veliku jednostavnost ili jedno, što je nužno" (Bloch). Samo ona otkriva djelo čovjeka, u kojem Veritas est adequatio rei et intellectus, u kojemu čovjek jedino otkriva bit svijeta. Djelo filozofije jest filozofija djela.

A djelo je u svojoj biti sloboda. No: djelo slobode je sloboda djela.

A. Šarčević

FREE WORK OF THE MAN AS THE ESSENCE
OF VERACITY IN PHILOSOPHY*(Summary)*

Philosophy generates from the very being of the man. The man bears with him his own essence. Essence of the man is that, what for he exists, that which he is: a man. That is what he pulls out from the wings of the whole world by his being, from the essence itself, all of his inexhausted sources of life, all of his rivers of subsistence, all of his new changes, all of his deep tacit and unseen harmonies, all of his singular polyphony and infinite music of the proceeding life.

The essence of the man is collected by appropriating the very essence itself, in reality, the being. Because: in the appropriation the man absorbs in himself the essence in reality, — and transforms it into its own being. Therefore, it is always turned toward that which is, which supervenes from the living and actual future, which undulates, which shudders in its new splendor of life. Appropriating the essence in reality is the drama of man's life, in which he forms himself: as a technical and economical being, moral and artistic being, as a philosophical being.

In its essence, in the appropriation of the essence in reality, man is tied to his being itself, binds all his inexhaustible lines of Time, in which the past hasn't passed, while futurity ensues from the other side of presence. Because: man's reality is that what he discovers, what he possesses and models with his material root, what he subdues, conquers from the perilous darkness of reality itself. In this humanized reality and its notion, its vision of essence becomes real: vivacious, powerful, new, integral.

The essence of man is *pro-ducere*, it is its universal appropriation of new and necessary beings in reality. It is the source of all beings of his, inexhaustible ramification, growth of life.

Thence: the essence of man is no finiteness, restriction, introversion; it is no „*ek-sistenz*“ — as Martin Heidegger thinks. Because: only in working man unveils the essence in reality: he is in himself.

In the work he becomes, is. Set apart from the work, like his ever historical essence, man is separated from his house: he is separated from his own self: he is hidden, forgotten without his begotten, material which the matter of all, that exists.

Because: man in deed grows, gets in his own self, in his own liberty: he ceases to be still an existing, thing, only an animal which thinks, an animal rationale, he stops to be existing among the existing. Man, therefore is not condemned to *ek-sistenz*, to finiteness, to freedom — as Martin Heidegger thinks. Liberty is his essence: polyphonic, universal, always new and requisite, work of the essence in reality.

In freedom, as in his historical essence, man is originally on work: in it he is born, he rounds off himself, goes deep in his own being, rises toward his new, yet untruncated, needed beings of life. Therefore, freedom set apart from its source from the universal appropriation, discovering and overcoming the inexhaustible measures of being, becomes vapour, a blank word, illusion, becomes that what is not slavery.

In freedom man is alive, complete, new: man. In it the past pours into the future: that which is no more becomes that which is not yet. In it the world effuses from its own sources.

The essence of the world is discovered in freedom. It is in so much a notion, which is in deed: in its measure.

The philosophy of K. Marx inaugurates the philosophy of freedom as a universal, living, historical essence of man, producing by measure each being: by measure the essence itself.

It is an essential philosophy, in so much that toward the world's being it refers in an essential way.

The past philosophy defined the man as a rational animale or as ζῷον λόγον ἔχον. But the new, the modern Marx's philosophy asks about the man's essence in an essential way: lively, opening, in deed. Because only in man's historical working the world's essence is unveiled, rounded off, and assembled. On deed — and not in ek-sistence — could world's essence be appropriated, discovered. On deed it is not hidden: ἀλήθεια, the truth.

The generating deed of the historical man is essence: source and measure of truth as an appropriation of world's essence.

The work is there-being. That's the only house of appropriating, unveiling that which is „preferred to be concealed” (Heraklit). That is the house of truth, its justification.

Marx's generating philosophy knows that man's essence can't be buried in any of its peculiar expressions, modus. This philosophy is on his sources. Therefore philosophy is that, what it is — on the level of its self, if it is on the level of man's essence, if it is in his native place: if it is in its very self, if it assembles in all of its inexhaustible polyphonic modulations. Because in the deed man isn't only the guardian of world's essence as M. Heidegger thinks — but its sovereign.

In man's deed, as the source of all of his beings issues out truth. Therefore to separate off the truth from man's historical deed — in which he is what he is — means: to separate it the truth from its very self, and transform it into steam, word, name, into the very appearance of itself.

Because the idea is only in the essential deed. Man offers it that what he has from it appropriated, discovered. In deed — it is always new, living, concrete. Only in deed man refers to the very essence all that is. At the universal man's deed the materia opens to itself, appropriates as a mater, as essence, as a becoming of its new, needful, and inexhaustible beings.

The philosophy which Marx inaugurates, insists to express the truth from the very essence from the historical man's work, in which the essence of the materia discloses, appropriates, gets deep in itself.

But meanwhile it wishes to express man's essence like the one in truth. So philosophy its essence begins to appropriate, to reveal: to think in the very man's essence.

The truth is: in deed is disclosed the essence of reality. Because only in deed the notion knows, reveals, permeates the reality, penetrates in all its inexhaustible essential sources. Only in deed it is the concrete, id est: complete, alive, needful, real. The source of truth is in man's source, in his historical work. Because: man is the only being, which in all it is — disclosing his essence, his source, appropriating him, producing his essence as his own source.

Therefore Marx's essential philosophy doesn't divide essence from its reality, indigence from freedom, the work from truth. In man's deed veritas est adequatio rei et intellectus. The essence of truth is defined in the essence of the deed.

Because: in the free id est: the universal man's deed the truth finds its measure. Therefore the essential part revolves in itself, in its essence. The philosophy of the Greeks had expressed candor of the essence of reality as τὰ ἀληθέα, as unconcealed.

Therefore it is not an ek-sistence as M. Heidegger thinks, but generating deed is the source of truth. It is only in it: is frank toward the one that is candid, un-locked, new, polyphonic, absolute and relative. In the deed the truth discovers to itself. Because in man's deed, the very idea is a deed. Thence the idea can and must lay hold of within the essence of reality, consequently its own reality.

Only in so much is in the deed veritas norma sui et falsi. In man's social, historical deed truth can be measured, ripens into its essence, in a real, historical, essential strength of life. Only in deed man gathers the essence of reality, gets knowledge becomes aware of himself as an essential being. Man thinks only through the deed justifies his notion: thoughts veritas hominis humani.

M. Heidegger contemplates the man through his ek-sistence: „Der Mensch „besitzt” die Freiheit nicht als Eigenschaft, sondern höchstens gilt das Umgekehrte: die Freiheit, das ek-sistente, entbergende Da-sein besitzt den Menschen und das so ursprünglich, dass einzig sie einem Menschentum den alle Geschichte erst be-

gründenden und auszeichnenden Bezug zu einem Seienden im Ganzen als einem solchem gewährt. Nur der ek-sistente Mensch ist geschichtlich" (Vom Wesen der Wahrheit, S. 16). Concerning the new philosophy of Marx the man's essence is his deed. Therefore: „Die Frage, ob dem menschlichen Denken gegenständliche Wahrheit zukomme, ist keine Frage der Theorie, sondern eine praktische Frage" (II thesis about Feuerbach).

Only in the historical work of man, in his essence philosophy is in its own essence: in changing the world. Therefore the essential philosophy — which has Marx inaugurated — is the only contemporary, generating, new, living. Because it only asks itself of the essence and so anticipates its reality. It knows only about the past being still alive. Therefore, through the generating philosophy perspective, would be really possible, any understanding, revealing all animated philosophy modus which have in history necessarily stopped in introverted, alienated, ideological frames.

Past philosophy had in so much been *conditio sine qua non*, the prehistory of philosophy, the work being that of *hominis humani*: philosophy of liberty: as the essence of truth, as works, disclosing beings in their needful and ever new and inexhaustible measure.

With Marx the essence of philosophy becomes the philosophy of essence of the world, its appropriation; reflect, change: working. Philosophy ripens in in its essence, because it is only the one which is frank toward that, which is not yet but which is needful, toward the futurity.

Only open philosophy could per definitionem refer to the open, new, to the „*greta simplicitatis* or to the needful" (E. Bloch). Only this unveils the man's deed in which *veritas est adequatio rei et intellectus*, in which solely the man discloses the essence of the world and his own essence: freedom.

Freedom is the essence of truth: its source — and its measure. Therefore philosophy is in its essence, if it is in man's essence: in freedom, which the house of truth.

The essential deed of philosophy is the philosophy of the essential work: changing the world.